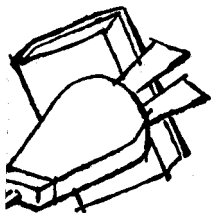

MIKELA ELICEGUI
ANTONIO ZAVALA, S. I.

PELLO ERROTAREN BIZITZA

BERE ALABAK KONTATUA

AUSPOA LIBURUTEGIA

JB-905

8580

PELLO ERROTAREN BIZITZA

bere alabak kontatua

AUSPOA LIBURUTEGIA

32

COLECCION AUSPOA

Administración: Plaza de Santa María, 2-Toleosa
Dirección literaria: Rvdo. P. Antonio Zavala, S.J.
Colegio S. Ignacio - Ategorrieta - San Sebastián
(Guipúzcoa - España)

Ordaindu bearra:

Urte betekoa: 200 pezeta Atzerrian: 275 pezeta

Ongilleak: 350 " Ale bakarra: 25 "

MIKELA ELICEGUI
ANTONIO ZAVALA, S. I.

PELLO ERROTAREN BIZITZA

BERE ALABAK KONTATUA

AUSPOA LIBURUTEGIA

1963

Depósito Legal S. S. 8/64
Número Registro 6081/63

IMPRESO EN "GRAFICAS IZARRA" - PEÑA Y GOÑI, 19 - TEL. 17391
SAN SEBASTIAN (ESPAÑA)

Pello Errota, 1915-garren urtean, bere etxeko atarian.

Erretratu au Eibar-ko Ojanguren-ek egin zion. Egindakoan, Pellok bertso bat bota omen zion. Ojanguren-ek gaur pena du bertso ura ez jaso.

A R K I B I D E A

<i>Itzaurrea</i>	9
Gure aiton-amonak	11
Senideak	18
Gure bizimodua	20
Gure idi Txikito	27
“Bejondayala, mutil”	29
Karidadeko bentan	31
Karlisten gerratea	33
Zakur amorratuen kontuak (1876)	41
Elizondo-ra (1879)	49
Parte gaiztokoak	56
Konportako morroya	63
San Migel	65
“Nere guraso zarrak”	70
Apustua	71
Laurkiñ-en	74
Meza-dirua	77
Urnietako alkateari	83
Larru gorrian	84
“Gizonari egiozute ondol”	86
Aya-ko apustua	90
Fidel Lizarraga	92
Billabona-ko “jiboso” bati	95
Astoaren pasadizoa	97
Bi tratalariri	101

Gure aizpa Joxepa Iñaxi	102
Jose Joakin Corta	107
Anayaren soldaduska	111
Nere eztaietan (1933-X-14)	114
Ameriketara (1895)	123
Gure anayaren ezkontza (1897)	128
Gure amaren eriotza (1897)	135
Itzetik ortzera	139
Santa Ageda bezperan	142
Gure aizpa Dolores	145
Juan Jose Ugarte	152
“Oraintxen azkar”	153
“Sei baso atera ta”	154
Patxi Herrerua	155
Mikeleteak	156
Gaixorik	158
Jendearen aurreko azken bertsoa	163
Erniyora zijoazenai	166
Eriotza	169

ITZAURREA

Liburu onek ez du itzaurre luzerik bear. Nola egiña dan itz bitan adieraztea asko du.

Pello Errotaren seme-alabaetatik bat bakarra bizi da, Mikela, 94 urterekin. Jaungoikoari eskerrak, urteak ez diote batere burua illundu, ezta ere mingaña lotu.

Makiña bat arratsalde goxo pasa izan degu bera kontari ta ni entzule. Ta obe bearez, bereala asi nintzan magnetofon bat eramaten. Arrezkero, arek jasotzen zuan gure berriketa guzia.

Gero, etxerakoan, ariak jaso paperera pasatzen nuan. Ori izan da nere lana, besterik ez. Aldaketa bat sartu da: ariak gure alkar-izketa jasotzen zuan, alegia nere galdeerak eta Mikelaren erantzunak; ta liburua moldatzeko, alkar-izketan esana kontaeran jarri bear izan det noski.

Esan bearrik ez, Mikelaren itz bat edo esaera bat ere ez dedala, ezin bestean baik, ikutu.

Beraz, liburu au Mikelari zor zaio oso osorik. Orregatik izena du "Pello Errotaren bizitza, bere alabak kontatua".

Urrena, Pello Errotaren beste liburu bat dator: "Pello Errotak jarritako bertso-pape-rak". Paperak zergatik eta nola jarri zitu-an, Mikelak berak adierazi digu.

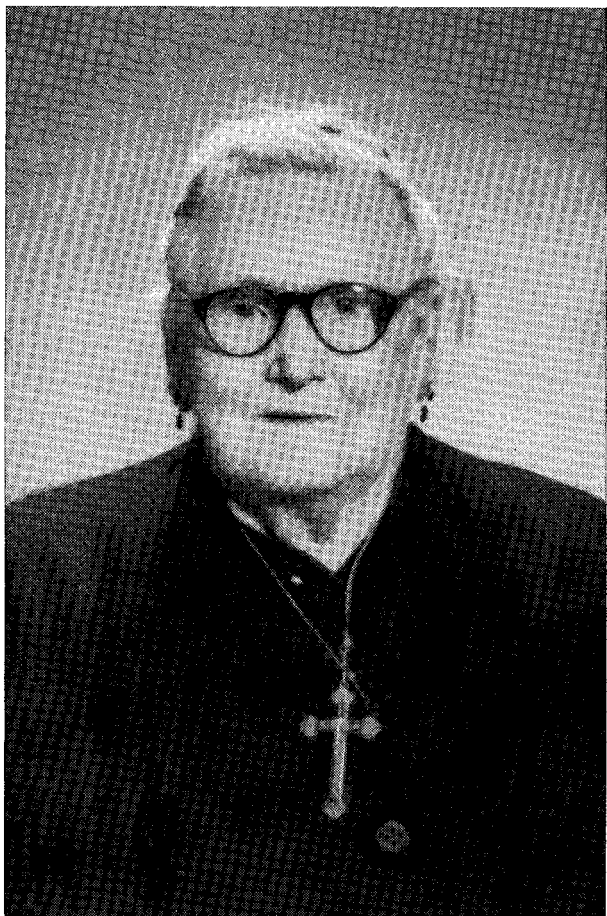
Bañan askok erreparatuko dute, Pello Errotaren bertso ta gertaera danak ez dau-dela bi liburu auetan. Bai, ala da; gerok ere badakizkigu beste asko. Zergatik ez di-tugu jarri? Mikelak emanak ez diralako.

Oyek iragurren liburu baterako gorde di-tugu. Ontan, erriaren aotik jasotako Pello-ren bertso, pasadizo ta ateraldi guziak ja-rriko dira. Erdi egiña dago, bañan denbora pixka bat bearko du osatu artean.

Laugarren liburu bat ere izango da: "Pe-llo Errotaren itzala" jarriko diogu izena. Pellok, bere ondorengoetan, oraindik ere aitu ez dan bertsolari-jatorri bat sortu zuan. Bere ondorengo oyen bertsoekin osatuko da laugarren liburu ori.

Lau liburu auek gordeko al dute Pello Errotaren izena gure artean betiko!

Antonio Zavala S. I.

Mikela Elicegui, Pello Errotaren alaba, 1963 urtean, 94 urterekin.

GURE AITON-AMONAK

Gure aitaren aitak Jose izena zuan. Errotaria zan da, gure aitari Pello Errota bezela, ari Jose Errota esaten zioten.

Jayotzez Larraul-ko semea zan, Larronbide-etxeberri baserrikoa, bañan gero gu danok jayo giñan errota ortara etorri zan bi-zi izatera.

Karta-jokuan izugarri gustatzen zitzayona zan, da gure aita, berriz, karta bat jokutzen etzekiena.

Egun batean, Karidadeko bentan jokuan ari zala, zeuzkan diru guztiak galdu omen zituan. Gure aita, berriz, begira zegoan.

Bere esan guztia "Makabo!" omen zuan aitonak, eta xoxik gabe gelditu zanean ere, ala esan omen zuan:

—Makabo!

Ta gure aitak:

—Danak galdu ditu ta akabo!

Beste egun batean, Karidadeko benta or-

tan bertan, jokuan asteko zeudela, gure aita zer egin zuan? Aitonak dirua zuala antzematen ziotenean, engañatu egiten zuten, da bere aita postura artan ez ikusteagatik, kartak arrapatu ta balkoitik saltatu zan gurre aita.

Beste batean, txerri gizenakin joan omen zan aiton ori Tolosara.

Garai artan kamiorik etzan, da menditik joaten zan jendea Tolosara. Bide "extravagante" bat zan. Astiasuko Zabale-tik pasa ta aurreraxeago, Anoeta-ko partean, bide-buelta batean, benta bat zan, Auzibar-ko benta. Ara noiz edo noiz lapurrak allegatuak ziralako-edo, "Lapur-benta" ere esaten zioten. Alako tokian zegoan.

Ba, andik pasatzen ikusi zuten gure aitona bi gizonak, ta ala esan zioten alkarri:

—Jose Errota txerri gizenakin pasa dek eta onuntzean dirua ekarriko dik.

Ala, elkarrekin entendituta, biren artean batekikoa errez egin zuten. An utzi omen zituan txerrien diru guziak. Ordun jende gaiztoa ere bazan.

Alare etzuan buruan sartzen tranpa egiten ziotenikan.

Zazpi seme-alaba izan zituan: Manue-

la (1), gure aita (2), Sabina (3), Josepa Luisa (4), Maria Antonia (5), Jose Agustin (6) ta Juan Kruz (7).

Gure aita ez-ezik, Sabina ta Juan Kruz ere bertsolariak izan ziran.

Gure aita ezkondu zanean, ura etxean utzi ta famelia guztia Zizurkilko errota batera joan zan bizi izatera, Akeskoaga-ra; Billabona-ko kamio ondoan dago.

Andik Adunara pasa ziran. Orain Sorondo-ren fabrika dagoan ortan, zubi ondoan, bazan garai artan errota bat. Aduna-errota

(1) Juana Manuela, 1839/II/8-an jayoa.

(2) Pedro José EliceGUI: "El día 23 de Diciembre de 1840 a la una de la mañana nació y dicho día fué bautizado por mí, el infrascrito Rector de la Parroquial de la Villa de Asteasu, Pedro José, hijo legítimo de José Santiago de EliceGUI, natural de Larraul, y Josefa Ramona de Maiz, natural de Soravilla: Abuelos paternos Gabriel de EliceGUI y María Josefa de Aguinálde, naturales de Larraul: Abuelos maternos Pedro de Maiz, natural de Arbizu en Navarra, y Teresa Antonia de Urrestarazu, natural de Ataun: Siendo padrinos el abuelo materno y la abuela materna, a quienes advertí el parentesco espiritual y demás obligaciones. Y para que conste firmé: Manuel de Usabiaga." (Parroquia de Asteasu, Libro 4.º de Bautizados, folio 177.)

(3) Teresa Savina, 1842/X/27-an jayoa.

(4) Josefa Luisa, 1844/XII/19-an jayoa.

(5) María Antonia, 1846/XII/20-an jayoa.

(6) José Agustín, 1848/II/9-an jayoa.

(7) Juan Kruz, 1851/I/27-an jayoa.

esaten genion guk arri. Or denbora gutxi egin zuten.

Urrena Oyartzuna pasa ziran, Zuloaga-ko errotara.

Ta Juan Kruz ezkondu zanean, beste errota batera pasa zan gure aitona. Bein allegatu nintzan ni ara, neska gaztea nintzala. Etzegoan alde-aldean ere. Ergoin guztitik barrena joanda, mendiko errota-zulo bat zan. Ez jakin orain ordea zer izena zuan.

Bazan ordun Oyartzunen gizon xeble bat, Eperra esaten ziotena. Aren etxea zein zan erakusten aritu zitzaidan aitona. "Ori da Eperra-ren etxea" esaten zidan. Goiko malkarrean etxe beltz zar bat zan.

Beti alaba zarrena, Manuela, izaten zuan etxerako.

An il zan gure aiton ori.

* * *

Aiton orri emaztea gazterik il zitzayon. Joxepa Ramona zuan izena. Sorabilla-ko alaba zan.

Egun batean Erniyo-ko gurutzera igo zan. Andik bueltan, egarriak eta izarditan zeto-rrera Iturrioz-en urez bete-bete egin omen zan. Gero kasorik egin ez, ta andik petxutik il zan.

Gure aitonak onela esaten zuan gero askotan:

—Bai, ni ogei ta amairu urterekin ta zazpi kriaturakin alargundu nintzan.

Gure aitak ori enkargatzen zigun gero beti:

—Erniyora joan bear badezute, zoazte; bañan ez eran gero Iturriozen urik, nere ama orregatik il unan da.

* * *

Gure ama Zizurkil-koa zan, Galardi baserrikoa. Ango aitonaren herri eztakit, amonarena bai.

Arek, taloak erretzeko egurrik ez bazuan, iñor ez molestatzegatik, atariko aranari aizkorarekin adar bat berde-berdean kendu ta egur arekin sua egiten zuan, danak arritzeko moduan, ta baita ere su arekin talo-pilla ederra erre famelia guztiarentzat.

Aren aitak —Lexo-Errekalde esaten zioten— alaxe esaten omen zuan askotan:

—Alkatearen bararen gañean juramentu egingo nuke, nere alaba orrek bere denbora guztian kontestazio bat egin ez didala.

Bizi zalarik, ala esaten zuan gure amona orrek askotan.

—Jaungoikoak eman deigula argia illean da bizian.

Petroleozko kinke ta krisalluak izaten zituena aiek gaberako, ta gaurko eletrika bario kaxkarragoa bazan ere, geyago estimatzen zan ordun argia.

Gaixotu zan, da barrenak txistu egiten zion. Udararen sagastian egiten zuan siesta, ta bere barrenko txistu ura adituta, errezeloa jarri zitzayon, an sagar-pean lotan zegoala, sugerena bat edo suangillaren bat barrena sartua izango ote zuan. Ta medikuai itza atera zien, iltzen zanean gorputza askatzeko, ta barrenean zer zuan ikusteko.

Ala, il ondoan askatu zuten, da miñ-bizia billatu zioten sayetsean. Putzu-zulo bat omen zeukan.

Gorputzez zegoan gaubean, errosarioa esatera etorri zan jendea, ta argi-zerilla (erroskako kandela oria) plater batean jarrita piztu zioten.

Errosarioa esanda jendea joan zanean, argi-zerilla oraindik bukatu gabe zegoan, da aren alabak —Mikaela Iñaxi ta Joakiña An-

ttoni, nere amandrea ta ama— pentsatu zuten ura aitutzerako ekarriko zutela berria.

Akordatu ziranean ala esan zioten alkarri:

—Onezkero errea izango da ta goazen.

Eskalletan gora zijoazela, goyen, gorpuzta zegoan tokian, bazter guztiak argitan zeudela ikusi zuten. Ala esan zuten:

—Ai ene! Sutan zeon kuarto guztia!

Alderatzen atrebitu gabe egon ziran puxka batean, bañan joan egin bear ta, sartu ziranean, arkitu zuten argi-zerilla dan-dana aituta zegoala, ta plater utsak argi egiten zuala. Ala esan zuten:

—Gure ama santa bat zan! Bizi zala “Jaungoikoak eman deigula argia illean da bizian” esaten zuan, da au milagro bat da!

Korrika jetxi ta danai kontatu zieten. Gero igo ta argi-zerilla berria jarri zioten.

Gure amona ori Jose Bernardo Otaño Errekaldekoaren lengusu propioa zan, amak aizpak.

SENIDEAK

Senideetan zarrena neska izan genduan, Joxepakiña (Josefa Joakina), bañan umea zala il zan. Nik ez nuan ezagutu (8).

Bigarrena ere neska: Joxepa Iñaxi. Au Ameriketari il zan (9).

Irugarrena, berriz, mutilla, Juan Tomas, bañan au ere oso umea zala il omen zan (10).

Laugarrena, ni izan nintzan (11).

Bostgarrena, Miel Anton anaya, anayetan gelditu zan bakarri (12).

Seigarrena, Juan Kruz. Oso mutil polita zan. Gogoan izaten det. Osaba Juan Kruzen

(8) 1862-ngo Mayatzaren 15-an jayoa ta 1866-ngo Martxuaren 28-an illa, "garrotillo" deritzayon gaitzarekin.

(9) 1864-ngo Ilbeltzaren 12-an jayoa.

(10) 1867-ngo Martxuaren 7-an jayoa ta 1868-ngo Mayatzaren 20-an amalau illebeterekin illa, "congestión cerebral" gaitzarekin.

(11) 1869-ngo Abuztuaren 19-an jayoa.

(12) 1872-ngo Martxuaren 28-an jayoa ta bere jayotetxean bertan 1936-ngo Otsaillaren 12-an illa, "caquesia fisica" gaitzarekin.

besoetakoa zan, da aitajaunak nai izan zuan Oyartzuna pestetara San Estebanetan eramatea. Ta etxean karrua prestatu ta an abiatu ziran aita ta amarekin. Ta bidean zijozela, eguzkiak pasa omen zuan. Etxera ekarri zuten, medikuak makifia bat jornada egin zion, bañan alperrik: burua ta muñak eguzkiak pasiak zeuzkala. Esteetakoa ere izan zuan. Ta ala il zan. Aitak eta amak pena aundia artu zuten (13).

Zazpigarrena, Maria izan zan, Naparroako Leitze-ra ezkondu ta orain denbora gutxi dala bertan il dana (14).

Zortzigarrena, ta azkena, Dolores, neska ederra (15).

Beraz, iru gazterik il, ta bost senide gelditu giñan: Josepa Iñaxi, ni, Miel Anton, Maria ta Dolores.

Ta orain danak ere il dira, ta ni bakarra nago munduan.

(13) 1875-ngo Ibeltzaren 30-an jayoa ta 1876-ngo Agorraren 2-an illa, "gastritis" gaitzarekin, elizako paperak dionez.

(14) 1877-ngo Urriaren 25-an jayoa ta 1963-ngo Otsaillan illa.

(15) 1881-ngo Apirillaren 8-an jayoa ta 1901-ngo Agorraren 16-an ogei urterekin illa, "tuberculosis pulmonar" gaitzarekin.

(Argibide auek danak, Asteasuko elizako liburutatik atereak dira.)

GURE BIZIMODUA

Gure jayotetxea Billabona-ko kamio ondolan dago, Astiasutik kilometro bat.

Bi etxe daude: bata aundia, baserri galanta; bere arma-arri ta guzi: Konporta; bestea, txikia, errota gurea: Goiko-errota. Biak nagusi batenak ziran: Don Luis Zabala jaunarenak. Larraulen ta Astiasun ogei ta amaika etxe bereak zituan jaun orrek.

Gure jayotetxe ori orain ere txiki askoa da, bañan gure ume-denboran are txikiagoa zan: etxe xar-xar-xar bat, ta an sukaldea ta kuarto xar pare bat.

Orain daukan atzeko bigarren puska ori, gure aizpa Dolores jayo zanean erantsia du. Gu maizterrak giñan, da nagusiak egin zuan gure etxeke obra ori. Gero errenta pixka bat geituko zion noski gure aitari.

Lenago etzuan garia garbitzeko makiñata sartzeko tokirik, bañan arrezkero goyen, ganbaran, jarri zituan.

Errotaren gañeko aldean botana dago.

Ura ni baño lenagokoa da, bañan gero nere ume-denboran altatu zuten.

Botanako ura gero turtokia esaten zayonetik joaten zan, ta orduan errotarria bueltaka tlak-tlak-tlak asten zan.

Antxe izaten ziran errotarria jasotzeko errota-agak, garia garbitzeko galbayak, arria pikatzeko alpikuak, eta errotan ibiltzen diran gañerako erreminta guziak.

Alpikuak olaxe erdian, malluak bezelaxe, zulo bat izaten dute, ta bi aldetan aoak. Oyek suterian zorroztu bear izaten ziran; suteria errietako errementeriari esaten zayo.

Errotarri pikatu berriak askoz geyago eotzen du. Gañeko arria jaso ta azpikoa pikatu bearra izaten zan; gero gañekoa ta azpikoa, bi errotarri ibiltzen baitziran.

Errotarria pikatzen ari zala, bertso kantari aritzen zan gure aita. Jesusen Pasioarenak ere orduan kantatzen zituan.

Ogi-arria, arta-arria baño maizago pikatu bear izaten zan. Ogi-arria garia eotzekoa zan, ta arta-arria, berriz, artoa eotzekoa.

Arta-arria, obexeago edo gaizkixeago edo lakarra egiten ari zan edo zer ari zan, dana antzematen nion nik; errex gañera. Errotarritza ikasi nuan nik bai. Bañan ogi-arria-

ri ez nion antzematen. Gure aitak bai, gure aitak begiratu utsean antzematen zion ogi-arriari ere.

Gure etxeak ifioiz kalterik izan ez bazuan ere, neguan ujolde ikaragarriak izaten ziran.

Baſian udarako legortetan, errekek ur gutxi ekartzen zuan, da errotak ura bear ibilliko bazan. Ta guk iriſia bear, jango bagenduan.

Orregatik, botana bete ta ustu, bete ta ustu, ibiltzen giſian, gau ta egun eten gabe.

Errota, botana betetzean, asten zan tlak-tlak-tlak egiten. Ta ustutzen zijoanean, otsean antzematen genion: tlak — tlak — tlak.

Olako legortetan, betetzeko ordu pare bat bear izaten zuan, da bete-aldi bakoitzean anea bat arto eotzen zuan.

Ama gelditzen zan gaubean ur-zai. Botana betetzen zanean eotzen asi, ta ustutzen zanean, herriz bete arte itxoin, garia galbayan garbituaz eta botanari kontu egiaſiaz.

Gau guztiko alimentua, sagar bakar bat jaten zuan, sukaldeko auts-tokian biguntzen eukita.

Goizean ordu pare batean lo egingo zu-

an, da jeiki ta etxeko lanetara. Siesta gutxitan egiten zuan.

Eotzeagatik, anea bakoitzean sei libra, alegia iru kilo, artzen genduan. Orri esaten zitzayon "lakak kentzea". Artatik familia azi bear.

Garai artan anea bat arta-irin zazpi pezetan izaten zan; ta garia bazan pezta pare bat geyago. Etzan gaurko konturik.

Baserrietakoak etxera etortzen zitzaizkan. Etorri ta iriña baldin bazegoan, lakak kendu, trukatu ta etxera eramaten zuten. Ez baldin bazegoan, berriro etorri bear izaten zuten. Bañan Andoaingo, Ayako, Billabonako, Zizurkilko ta olako panaderitara gure aitak berak eramaten zuan.

Artarako asto bat izaten genduan. Ta Ayara ere joaten asi zanean, idia ekarri zuan.

Egun batean, gure aita kanpoan zala, Zizurkildik, erremeyo gabe iriña bear zuala bat-edo-bat etorri zan. Gure amak eskribitzen etzekian, da alaba, nere aizpa, bialdu zuan, iriñakin erri batetik bestera joateko bear izaten zan txartela gabe. Ta bidean mikelleteak arrapatu ta kontrabando egin zion. Zakuak, astoa ta danak kendu zizkan. Kendu ta Luzuriaga-n sartu zituan.

Aita etorri zanean, zer gertatu zan esan

genion, da mikelete orrengana joan zan.
Ola esan zion:

—Adiskidea, neri kalte aundia egiten zat
oyek danak kenduta; ixil-ixilik pasa zazu ta
bost duro emango dizkizut.

Bañan mikeleteak ezetz, bere obligazioa
egin bear zuala.

Garai artan mikelete guzien prinzipalena
Tolosan izaten zan, Arnao zeritzan bat, eta
arengana joan da ola esan zion:

—Nere emazteak ez daki eskribitzen,
umeak ere ez oraindik; ta ni kanpoan nin-
tzala, eremeyo gabe iriña bear zuan bat eto-
rri zan, da andreak eman egin zion, da ge-
ro olako mikeletek kontrabando egin digu.
Agindu diot, bañan ez dit eman nai. Za-
kuak, astoa ta danak kontrabando egin diz-
kigu, ta oso neretzako atraso txarra da, ta
zenbat bear duan esan bear dit.

Ta Arnao orrek ala erantzun zion:

—Zerorri etorri zeralako, barkatu egiten
dizut.

Lurrik ez genduan, atariko baratza pix-
ka-pixka ura besterik ez. Ni Ondartza-ra ez-
kondu ta gero, Ondartza ondoan soro txiki
bat utzi zieten.

Etxeko nagusiak Konporta-ko mendia li-

bre uzten ziguten astoarentzat. Egurra ere andik ekartzen genduan.

Gure aitak idia ekarri baño len, bei bat ere izaten genduan. Oyek ere Konporta-komendi ortara bialtzen giñuzen larrera. Antxe mantentzen ziran.

Gañerakoan, txerri ta ollo batzuk izaten giñuzen.

Ta ni gazte-gazterikan Donostira neskame ekarri niñun aitak. Bañan etorri orduko anak izugarri aunditu zitzaizkidan, da medikuak ola esan zidan:

—Sekulan ere itxas-aizeak etzaitu ondo artuko, neskatxa.

Ta egia; ni ondo-ezik jartzen nintzan kosta-aldera ni Joan aldi bakoitzean, ta orain berriz, zartu ta gero, Donostian bizi naiz.

Alaxe, Astiasun bertan josten ikasi ta josten aritu nintzan ezkondu bitartean, xox batzuk etxera ekartzeagatikan.

Orra ba gure bizimodua zer zan. Errotarien bizitza zer izango da ba? Ekartzen zuten gari ta arto-lakakin bizi bear gu danok. Famelia aundia giñan da, orain aña panta-si gabe azi giñan, bai!

Gure aita gizajoak etzion bere buruari asko barkatu. Al zuan modu guzietara saya-

tu bearra izan zuan, gu danontzako sortuko bazuan.

Orregatik, bertsoetara joan da dirua ekartzen zuanean, pozak gu danak.

Orain urte asko ez dala, San Pedro bigarren batean, Uztapide gure etxean, Astiasun, bazkaltzen izan genduan.

Ta bazkalondoan bertsoa bota zidan, "amona, zer moduzko biziya" galdetuaz, ta nik olaxe erantzun nion:

Pobriak jayo eta
pobriak biziya,
iñork eztit ukatzen,
eman nai guziya,
nunbait izango ditut
danak mereziya,
zor artzekotan kito,
Jaunari graziya.

Ala bota nion. Ori, edozein tokitan botatzeko ere bertso ederra da. Iñork berriz toriatzen banau, orixe botako diot. Gure bizimodua, bai jayotetxean ta bai gero ere, ola izan baita.

GURE IDI TXIKITO

Len aitatu detan idiak badu bere istoria.

“Txikito” ta “gure idi Txikito” esaten genion. Orrekin kaso egiten zuan.

Egun batean, aita iriña ematetik Aya-tik zetorrela, arrantxu egitera Astiasuko “Panaderi” esaten zitzayon tabernan sartu zan, idia ta karrua atarian utzirik.

Andik atera zanean, ordea, etzuan ez idirik eta ez karrorik arkitu, ta etxera joana izango zalakoan, etxera etorri zan bera ere. Bañan etxean etzan idirik ageri. Orduan billa asi zan. Illundua zan.

Bazan “Txortu” esaten zitzayon kamio-bueltan, andik bera errekarafio zijoan bide txar peligroso bat. Oraindik ere an dago ura.

Ba, antxe billatu zuan idia karruarekin, bañan bruxa batekin burua tapatuta.

Bat-edo-batek idia ara eramán, bruxarekin itxutu ta an utzi zuan, pixka bat mugitu ta malkarrean amilka erori zedin.

Idia eskubitara pittin badare mugitu izan bazan, etzeukan errekarafio geratzerik, eta milla puska egingo ziran idi-karruak. Bañan ezkerretara pauso bat-edo mugituta, geldigeldi zegoan, da etzan deskalabrorik gertatu.

Bruxa zeñena zan ezagutu zuan gure aitak: erriko ezagun aundi batena zan. Bañan etzion iñori salatu, ta nik ere ez det esango. Bañan idiari opa izan zion bezelako errematea izan zuan berak ere. Lanean ari zala, lagunen deskuidorengatik il zan.

Gure aitak milagrotzat artu zuan idia ez amildua. Ola esaten zuan askotan:

—Nik berriz ere errosayoa esango zitxonat Ama Birjiñari, bai, bidean nijoala.

Ura beti bidean errezatzen edo bertso kantatzen joango zan.

Egun batean, ordea, gure idi ori Ayara karga aundiarekin eramán zuan. Animaliak plumonia izaten omen dute personak bezela, ta bidean izarditu ta plumoniarekin il zan. Ta larrutu egin zuan gure aitak. Pena aundiarekin gelditu zan.

Erremate ori izan zuan gure idi Txikitok. Asko maite genduan.

“BEJONDAYALA, MUTIL”

Kolerako denbora ez daukat nik gogoan; aitak bai, aitak askotan kontatzen zituan orduko kontuak.

Koleraren kontra oso ona zalakoan, kolkoa babatxurikin betea ibiltzen zuan gure aitak.

Egun batean, Astiasuko Agerre-beko pareaan pasa zan, iriñakin zijoala; ta ango semea oso laguna zuan da, atarian jardun ziran alkarri esaten:

—Olakoa ta olakoa il omen dituk.

—Bai, il omen dituk, bai. Ez dakigu gure sententziya nun da noiz dagoan.

Gure aita joan zan, ta iriñak utzita bueltan etorri zanerako, ilda arkitu zuan atarian Agerre-beko bere lagun ori.

Urrena Tolosara perira zijoan. Astoarekin iriñakin-eta zijoala, bertso-kantari edo errosayoa errezatzen ibiltzen zan beti. Orduan ere, txapela eskuan artu ta Agerre-beko lagunarentzat errosayoa esaten omen zijoan.

Ta askotan esaten zuan, Anoeta baño lenago, Legarretako parean, txapela zeraman beatzean tira bat sentitu zuala ta "Bejondayala, mutil!" aditu zuala; buelta osoa eman ta etzuala iñor ikusi.

Ala esaten zuan:

—Nik "Bejondayala, mutil!" aditu nin, eta nik buelta osoa eman eta ez nin iñor ikusi.

Agerre-beko semearen anima izango zala errezeloa izaten zuan.

KARIDADEKO BENTAN

Karidadeko bentan
gu sei bertsolari,
Errekalde zarra ta
Juan Jose Udarregi,
Bernardo Zizurkilko
Gazteluko Gorri,
Errenterikua da
Xenpelar jaun ori,
ni Astiasukua,
Pello Errotari.

Bertso au aurrena Karidadeko bentan kantatu zuan gure aitak, an sei bertsolari juntatu ziran batean.

Urrena, berriz, Tolosara teatroan-edo kantatzera joan da an inportantziko gizonen batzuk esan zioten, izugarria zala sei bertsolarien izenak berea atzena zuala kantatzea, ta ia egia al zan.

Bayetz, gure aitak, egia zala, sei bertsolari juntatuak zirala, ta ala botia zuala.

Ta bai an ere ala kantatu arek. Orduan ala esan zioten:

—Ba, bertso orrekin premiyo dana irabazten dezu.

Pasadizo ori aitari aditua nuan, eta orain denbora asko ez dala, olakorik aditzera batera pentsatzen ez nuan gizon bati aditua ere bai.

KARLISTEN GERRATEA

Konporta-ko gizona zegoan orduan Astiasun alkate, Jose Antonio Ugalde. Gau batean Konportara etorri ziran soldaduak, karlistak, esanaz:

—Olako lekutara bidea erakusteko bat-
-edo-bat bear degu.

Ango gizona “beltza” zan, da karlisten bildurrez etxeko “alanbreran”, alegia tellatura igotzeko zean, gordeta zegoan.

Ta andreak erantzun zien:

—Pello Errotak erakutsiko dizue.

—Zein da Pello Errota?

—Aldameneko errota ortako gizona.

Ala, gure etxera etorri ziran. Gu danok oyezan giñan. Zer nai zuten esan ta an eram zuten gure aita, alpreta jazteko beta gabe anka bat ankutsik zuala. Ama negarrez gelditu zan.

Bidean zijoazela, alaxe esan zion aytako batek:

—Ez ikaratu, Pello, ez dizugu ezer egingo.

—Zer ba?

—Olako lekutarako olako ordutarako joan bear degu erremeyo gabe; ordena degu eta ez dakigu bidea; ta zuk erakutsi bear diguzu.

Poza artu zuan.

—Bidea erakutsiko dizuet, bai, —esan zien ta orrela joan ziran.

* * *

Beste gau batean karlistak Lizarraga bere jeneralarekin etorri ziran. Onela esan zuten:

—Tira, Pello, Urkamendira joan da, beltzak an diran edo ez diran ikusi bear dezu.

Urkamendi ori Aduna-ko erreka aldetik dago, Aduna ta Zizurkil tartean. Izen ori omen du, antziñako gerrate zar batean jendea antxen urkatu ta ito egiten zutelako.

Ezetz esaterik ez, eta agindu bezela joan zan gure aita.

Gure etxetik ez da mendi ori ikusten, bafian aldameneko etxetik, Konporta-tik, ederki ikusten da. Andik begira jarri giñan gu

danok. Gure ama negarrez, ta gu, berriz, umeak.

Errotariak irin-kutsua beti izaten du, ta gure aita txuri-txuri egiña zijoan, ta gogoratu ez ala zijoanik. Ta gauean oso agiri zijoan.

Gain artara iritxi zanean, liberalak antxen izkutuan jarrita egokitu, ta bat-batetan alkar topo egin zuten. *Dik-dak* tiroka asi zitzaizkan.

Aidean itzuli abiatu zan ta liberalak *dik-dak* atzetik.

Luzuriaga-ko karobia saltoan pasa zuan ta gero bere burua amilka bota zuan aldapan bera.

Bitartean, gu ori dana ikusten Konportako leyotik. Ta alako batean bistatik galdu zitzaigun. Orduan etsi zuan gure amak gure aita bizirik ikustea. Ta Lizarraga ori an bertan zegoan ta onela esan zuan:

—Gure paixanua il izain da.

Gure ama zanari etzitzayon Lizarragaren esana aztutzen. Onela esaten zuan:

—¡Ori esan bear al zuan, ba, nere aurrean patxara guztiarekin!

Lizarraga ori etzan emengo umea, Oyarzun aldekoa edo naparra izango zan.

Ta alako batean an agertu zitzaigun gure aita gizarajoa. Ainbeste tiro aldamenetik bota izanagatik, balak etzuten ikutu ere, bañan elastikuaren puntak zuloz beteta ziztuan.

* * *

Gero karlistak aldegin ta liberalak Urkamenditik jetxi ta etorri ziran.

Konportan sartu ta eraman zitezken gauza guziak artu ta eraman zituzten. Ayek ere aldegin zutenean, onela zion ango etxe-koandreak, Xalbadorak:

—Ene! Batayoko txapela ere ostu digute. Andrea aurdun duan bat-edo-batek eramango zuan ori.

Etziran gure etxera etorri. Etxe txiki artan etzala ezer izango pentsatuko zuten.

Gerrate artan errespeto gutxi zegoan. Baserrietatik txekorrak artu ta eramaten ziztuen. Emakumeak kutxen barrenean izkutatzen ziran soldaduen bildurrez.

* * *

Soldaduak olloak il da jaten zituztela-ta, gure etxean zer egiten zuten? Orain ez dira ikusten, bañan garai artan baziran “kue-

la" izeneko ontzi aundi batzuk; zurezkoak ziran da gaña irikia zuten. Antigualeko amonak zapi zuriak egosteko ziran.

Ba, etxeko olloak kuelan sartu, gaña tapatu, ta errota-pera eramaten zuten. Ura an burrundan, zorrotan, joaten da, ta aren azpian jartzen zuten kuela.

Tanta batzuk sartuko ziran, bañan gutxi.

Zeñi gogoratuko zitzayon an olloak zeudenik? Ala, gerra-denbora guzian ollo gutxi paltatu zan gure etxetik.

Zituen arropa pixkak gordetzeko, berriz, ordun baulik etzan izaten, da antigualeko kofre aundi batean arropa danak sartu ta Tximela-eneko baratzara eraman zuten.

An zulo bat egin, kofrea zuloan sartu, lurrea gafetik bota, ta gero txorkotxakin tapatzen zuten. Txorkotxa artoaren zuztarra da.

Noizean bein, gaubean, aita kofrea ta arropak an segitzen ote zuten ikustera joaten zan.

Amak onela galdetzen zion gero:

—An al daude?

—Bai, ikusi ditut. Ez da ezer paltatu. Txorkotxakin tapa-tapa eginda utzi ditut.

* * *

Nik sei bat urte izango nuan orduan, eta gogoan izaten det nola egon nintzan egun batean Konportan mapillaren azpian, alegia taloak egiteko kajaren azpian, "beltzak" Eizmendi-ko Manuela Antonikin erderaz itzegiten zuten bitartean. Besteekin etziran entenditzen, da arekin bakarrik. Gu, artean, *sí* ta *no* ere ikasi gabeak izango giñan. Gure aitak erdera pixka bat bazekian, bañan amak batez.

Gure atariko intxaur ondoan soldaduak sua eginda, batere zuritu gabe ta batere oliyoric bota gabe, patatak lata batzuetan zerrientzako bezela egosi ta jaten zituen. Ez dakit karlistak edo "beltzak" ziran.

Gu, ume koxkorrak, ere an ibiltzen giñan da guri ere ematen ziguten, da ayek bezela jaten giñuzen.

* * *

Ameriketan il zan aizpa, egun batean bazijoan errotatik Konportara, ta Pete-sagastian zeuden bi soldaduk ola esan zioten alkarri:

—Bi mototxakin dijoan arako nexka ari bayetz apuntatu!

—Ezetz!

Ta *dik-dak*, bi tiro bota zizkaten, bafian etzioten apuntatu. Gero jakin genduan guk ori, soldaduak berak kontatuta.

Ura ere bizimodua zan!

* * *

Tiroka ere aritu ziran, batzuk Larraul aldetik ta besteak gure etxe ondotik. Bitartean gu gordeta bazterren batean.

Gero, hide-zarra ta ango bazter guziak kartutxo utsez beteak gelditu ziran. Kartutxo-azal ayen truke diru pixka bat ematen zuten, da gu danok ayek biltzen ibilli gifian.

Beteak ere arkitu zituan gure amak, eta utsak baño obeak izango ziralakoan, eraman zituan, bafian etzizkaten artu, balio etzutelako botiak zirala esan zioten.

* * *

Santa Cruz apaiza ere ezagutu nuan. Apaiz beltz-beltz bat zan.

Santa Cruz eta Lizarraga etziran ondo konpontzen, eta Santa Kruzen mutil bat, Antxuxe, Oyartzungo semea, orregatik afusillatu zuten. Antxuxe ori kapitana omen

zan, oso mutil fiña. Il zutenean, ark bi itz bakarrik esan omen zituan:

—Motellek, ni fiña naizelako natxiak iltzera. Izan fiñak aurrera ere. Nik ez daukat penik fiña izana.

Ta *dik-dak* bota ta il zuten.

Ta aren lagunai bi buelta gorputzaren jiran eman-azi zizkaten, ari negar egiten ziotenak ainbesteko paraderua izango zutela esanaz. Orduan ere komeriak ziran!

Karlistetan ibillia zan da, ori dana osaba Juan Kruzek kontatzen zigun. Ura karlista enterua zan.

ZAKUR AMORRATUEN KONTUAK (1876)

Zakur amorratuen kontuak badakizkit nik iñork bezin ondo.

Nik ama Zizurkil-ko Galardi-koa nuan, eta an bizi zuan anaya ezkondata. Anai arek iru seme ta alaba ura bakarra zuan, dozen erdiren bat urteko nexka. Anttoni zuan izena.

Ta San Juan egunean auzora jostatzer aumea zijoala, gari tartetik zakur zuri aundi bat atera omen zitzayon, da bota, aoaz gora jarri ta usai-usai egin omen zion muturreen, ta baita ere arramaska batzuk egin ankakin masallean. Ez egon nunbait zakurra amorratu-aldian, da eldu gabe utzi zuan.

Etxera joan zanean ala esan omen zuan nexkak:

—Izugarrizko zakurra atera zat, eta lurrera bota nau, ta ara nolako arramaskak egin dizkidan.

Bañan ez omen zioten umeari kasorik egin.

Andik laugarrena edo bostgarrena San Pedro, Astiasuko pestak, eta astoaren gañean aitarekin da amarekin etorrita gure etxean bazkaltzen izan zan.

Konta-arazi zioten ordun ere:

—Zakur aundia al zan, Anttoni?

—Bai, aundia zan, zuri-zuria gañera; ikaratu niñun; negarra egiten nuan baña bota niñun da...

—Eta nola etziñan ba gero etxera joan?

—Ez, Zubiaurretxo alderago neukan da ara joan nintzan.

Ta andikan berrogei egunera, berrogei-aldia bete zitzayon. Jesus! Ura edaten asi ta an zakurra ikusten zuala. Ta begiratu bat... Arrapatzen zituan guziak ere oska asi omen zitzayen.

Ordun jakin omen zuten zakur amorratua zala ura.

Salutadorea ekarri zuten; Albiztur-koa zan, gizon txiki-txiki bat, gure aitaren tamafiakoa, bruxa urdin motx batekin ibiltzen zana. Gogoan daukat nolakoa zan.

Arritzeko gauza da, bañan egi aundia alare: zazpi seme segiduan baldin badira, zazpigarrena salutadorea da; zakur amorratuen kontrako birtutea arek du. Gero ura es-

tudiatzera bialdu bear omen da. Ta batzuek mingaña azpian da beste batzuek gañean, gurutzea izaten dute. Arek gañean zuan.

Salutadoreak umea ola, baztar guztiak puskatzen ikusi zuanean, esan omen zien:

—Olioa ekatzute.

Ta olioa irakiten jarri, bere orazioak egin, da irakiten gal-gal-gal zegoan olioa bere mingañera bota omen zuan arek. Eta gero umeari arramaska guztiak sendatu edo igurtzi zizkan mingañarekin.

Ta ori egin da ola esan zien:

—Ume onek gaiztorako danak kenduta dauzka; onek eztu jango, eztu edango, eztu lorik egingo; olaxe-olaxe ilko da; gaiztorakoak kendu dizkat, bañan arnasa pasia dauka.

Ta arek esan bezela gertatu zan. Gaiztorakorik ez, miñik ere ez, ta kantari egoten zan:

Ardoa eranda mozkortzen naiz,
pipa artuta txoratzen naiz,
kortejatzia lotsatzen naiz,
nola demontre biziko naiz?

Kanta ori aditzen nion nik beti.

Bañan ordun medikua ekartzea pentsatu

zuten gurasoak. Bi mediku etorri ziran, ta salutarearen aunditasuna ezin eramunik, alegia gaiztorakoak arek kendutzea, arek ainbeste birtute izatea, zer egin dute?

Nere ama bialdu omen zuten Billabonara, errezeta egin da botikaren eske, da esan omen zuten kutzare aundi bat emateko andik. Nere ama ango alaba, ta lanak egiten laguntzera joaten zan. Gure aita ere joaten zan, bañan gutxiago noski.

Ta botikarioak ala esan omen zion gure amari:

—Andrea, botika ori kontuz ibilli zazu gero.

Ura esan zionean, andik irten da Billabonako zubian ibaira begira jarrita pentsatzen egon omen zan:

—Nik botika au orrera botako al det? Bai, bañan gero zer egin diodan galdetuko didate ta etxera eraman bearko det.

Etxera joan da anaya topatu zuan:

—Aizak: au ta au ta au esan zidatek, eta bota edo ez bota dudandudan egon nauk; au gauza peligosua izango dek.

—Bueno, kutzare aundia bete emateko esan ziguten, da txikia bete emango zionagu.

Ta ala, txikia bete emanda, Jesus!, dana aunditu ta deadarrez martiria egon zan neska gizajoa, ezin illik. Aundia eman izan baliote, ilda geldituko zan.

Gero gure osaba, alkate ez bañan errejitoria izango zan, da bereala mediku ayek kastigatzeko asi zan; medikuak etzeukala ordenik —enteratu ziran ayek ondo— benenorik personari emateko. Gure osabak esaten zuan etzala kontu ura ola geratuko, bañan medikuak tapatu zuten dana nolabait ere. Betikoa: pobrearen arrazoya, utsa.

Ta nexka gaxoa il zan (16). Ordun nexka ura bakarra zuten, nexka polita; gerokoa zuten, orain Zizurkilko Iturralde-n il dana, Balentina.

* * *

Neronek ere eskapa ederra egin nuan beste batean.

San Pedro bigarrena zan, ta pestara ginjoazen. Zakur bat etzanda zegoan sagar baten azpian, da mutil koxkorrak, gure ana-

(16) Juana Antonia de Bengoechea, Juan Tomás de Bengoechea ta Juana Josefa de Barriola-ren alaba, 1876-ngo Abuztuaren 4-an il zan, lau urte ta amai-ka illabeterekin, "a resultas de haberle mordido un perro". (Zizurkilko elizako liburuak, "Libro 2.º de finados, pág. 148").

ya Miel Anton da, Konportakoa ta, arrika ekin zioten.

Gu neskak atzetik eta "Utziozute zakurra-ri" esan genien, bañan zakurra jeiki ta gu-regana asi zan. Guk korri egin genduan, bañan, *dak!*, gona arrapatu zidan, da puskatu. Korrika aldegin, da Astiasuko kaletikan bide zarrean dagoan etxe zar artan sartu giñan.

—Ni orain onekin nola joango naun pestara? —esan nuan, da etxera joan da amaren gona jantzita joan nintzan. Oraingo neska gazteak joango lirake!

Ta Astiasun eliza-igoeran ezkerretara Santa Kruz deitzen zayon ermita txiki bat dago. Mutil koxkor bat, Illobate baserrikoa, ermita artan zegoan itzalean jostatzen. Ta barrena sartuta, zakurrak eldu egin zion.

Andik atera, ta sagardotegia zegoan Muño-ko aldean da an meriendatzen ari omen ziran Billabonatar batzuek, eta ara sartu zan zakurra. Billabonatar batek, zakurra ikusi ta jana bota zion, da zakurrak *dak!*, eskutik eldu zion.

Gero bereala zabaldu zan ura zakur amorratua zala. Egiñak euki arek toki geyotan aberiak.

Ta ala esan omen zuten:

—O! Emengo salutadoreenak txoro-kontuak dituk; Parisen jartzen omen dizkitek auek ondo.

Ta ala, Billabonatar ura ta Illobate-ko mutil koxkor ura Parisa eramán zituen. Ekarri zituen gero andik oso ondo jarri ziralá esanaz, bañan egun batean, mutil koxkor ura aitarekin itulean zebillela, an ziran arri koxkorrak jaten asi zan. Berrogei-aldia bete nunbait. Ikaratu ziran orduntxe!

Gero kuarto txiki batean eukitzen zuten, ez jan da ez lo. Neronek ikusia da ura. Leyoak denbora bateko burni lodi-lodi batzuek zituan, ta ayei elduta... Jesus! ura erioa! Gure lengusu Anttoni beñepein, Parisa eramán ez bazuten ere, kantari egoten zan, batiere miñik etzuala, salutadoreak gaiztorakoak kenduta; bañan ura paretai puskak kentzen da zakurrak bezela zaunka egiten, dana amorratua. San Bartolome egunean ilzan mutil koxkor ura.

Orain badira salutadoreena sinisten ez dutenak, bañan nere aurreko aldean jarriko balira, aditu bearko luteke. Oyek danak nere denboran pasiak dira.

* * *

Ameriketan il zan aizpak ere eskapa ederra egin zuan, nik bezelaxe.

Oyartzungo osaba ere gure etxean zan egun batean gertatu zan.

Txakur txiki-txiki bat, aparra zeriola, goitik bera ateondora etorri zan. Gure amak ikusi ta atea itxi zuan. Bañan neska etxetik falta zuala konturatu zanean, garra-xika asi zan:

—Orra ba, guk alaba kanpuan degu!

Gure aita ta Juan Kruz osaba errotarria jasotzen ari ziran, da amaren ojuak aditu zituenean, kanpora atera ziran, aga bana bizkarrean artuta.

Nexka billatu zuten da:

—Umea, ez al den or txakurrik-edo ikusi?

—Bai, putzuan ura edan da edan antxe ari zan ni pasa naizenean.

Ez ikusi zakurrak umea.

Orduan zakur amorratuen soñu aundia izaten zan.

ELIZONDO-RA

(1879)

Elizondora bertso-tara joateko abisatu zioten. Jose Bernardo Otaño ta biok ziran. Santa Ana egunarekin joan ziran (17).

(17) Elizondo-n euskal festak ziran. 1879-garren-25, 26, 27 ta 28-an izan ziran; beraz, erriko festetan, Santiagotan.

Aurretik ola gaztiatu zan bertsolari-sayoa: "El-cargoac emanen du 80 pezetaco saria Biltzar batec berechico duen gayaren gañean cantuz bertso obere-nac egiten dituzten bi bertsolarieri." ("Elizondoco Bestac", Pamplona, 1.º de Mayo de 1879, (Progra-ma), "Revista Euskara" año 2.º, Pamplona 1879, pá-gina 151).

Oso festa ederrak izan ziran: euskal idazleentzat sariak, pelota-partiduak, euskal dantzak,... Jendea erruz zan. Iparragirre ere an zan.

Jose Bernardo ta Pello Errota aritu ziran bertso-tan. Ayen lana ala juzkatu izan zan:

"A las tres de la tarde se celebró, en la plaza pública, el certamen de versolaris o improvisadores, tomando parte en él José Bernardo Otaño y Pedro José Elicegui, de Cizurquil y Asteasu, en Guipúzcoa, respectivamente, a los cuales se adjudicó por mitad el premio de 80 pesetas, entregándoles además una cantidad de consideración que reunieron algunos aficionados.

Garai artan Billabonan etzan estaziorik izango, ta Andoainen artu zuten trena.

Izugarri ondo tratatu omen zuten, da ango buelta eginda, kankak inprentatu ta bialdu zizkien.

Ni ordun txikia nintzan, da aizpak eskribituak izango ziran oyek danak.

Asi ezkerro danak esaten nitun, bañan orain aztu-xamartu zaizkit. Bañan osorik edo puska falta dutela, gogoan ditudanak esango ditut:

Otaño y Elicegui improvisaron, durante horas, con una rapidez, una oportunidad y una perfección notabilísimas, en diferentes metros, siendo este espectáculo, tan genuinamente euskaro, el que más agradó al público y más sorprendió a los que hasta entonces no lo habían presenciado, pues es verdaderamente admirable el ver a unos hombres sin instrucción alguna literaria, rudos y dedicados a oficios mecánicos, versificar correctamente y emitir conceptos poéticos, satíricos o profundamente filosóficos con la misma o mayor facilidad con que en otros países se habla en la prosa más vulgar. Otaño y Elicegui no son una rara excepción en la euskalherria, donde se encuentran innumerables improvisadores en aldeas, caseríos y montañas; pero su facilidad es asombrosa y así lo comprendió la inmensa muchedumbre que les escuchaba, prodigándoles entusiastas aplausos y aclamaciones."

("Las Fiestas de la Asociación Euskara en Elizondo", "Revista Euskara". Año II, Pamplona, 1879, pág. 232).

Santa Ana egunian
jun giñan emendik,
amarretako trenan
martxa Andoaindik,
gero Elizondora
kotxian Irundik,
ardit bat bakarrikan
eman gabetandik,
alako gizonik
iñun bizi zanik
ez nuben uste nik
ain prestu ta onik,
guretzat ez da izan
iñun oraindik.

Lekaroz-ko seme bat
bera Martin Plaza,
zierto badakit nik
eztala eskasa,
pruebetan eman nion
formalaren traza,
aren bitartez gera
Elizondora pasa,
izan degu gauza
izugarri lasa,
ark daukan frankeza
neurtzen ezta erreza,
berriz ere nai badu
abisa beza.

Plazan geunden bezela
gu erretratatu,
dirurik ez artu,
gañera kontentu,
grazi partikularra
orrek berak-tu.

Beste juzkalari bat
zan sazerdotia,
gure iritzirako
korrientia,
gorputza ere zuban
oso dezentia,
buruko talentuba
supizientia,
eman du kortia,
nork daukan artia,
ark borondatia
guri ematia,
ala izan zan gure
errematia.

Don Santiago Almandoz
bazan juzkalari,
erreparatutzeko
gure lanari,
bertsolariak nola
ote gifian ari,

ark kanpotarrari
mesede ugari
egin digu guri,
berdin merezi du ta
ondo izan bedi.

Larogeina duro fuerte
eman dizkigute,
aitortu gentzake
bizi geran arte,
justizia onraduak
ondo bizi bite.

Bernardo ta biyak
guk urre gorriyak
ditugu ekarriyak,
mesede izandu du
errotariyak.

“Fuente Hermosa” zeritzan
iturri batera,
ez gifiaden juanak
ura edatera.

Plazan bi bertsolariak erretratatu zituen.
Bertsoetan esaten du. Gurea, silla atzekoz
aurrera artuta erretratatu zuten.

Gure aitak ala esan zigun:

—Zapatak ekarri bear dizkidazute.

—Zer ba? Apaindu bear al dezu? —gure amak.

—Bai. Jose Bernardo ikusten dezute nolako ederki dagoan, da ni berriz alpargatakin. Berriz erretratatzea egokitzen bada ere, zapatak nai ditut.

Ala, zapatak ekarri zizkion gure amak, garai artan besterik etzan da, zapata beltzak, bañan, nere goraintzian beintzat, etzan geyago erretratatu.

Nik gaztetan euki nituan zapatarik onenak, festetarako zapata zuriak, amalau errial kostatu ziran, da gure aitaren oyek ere etziran askoz geyago izango.

Gure aita beti alpargatakin ibiltzen zan. Egualdi txarra bazan, bazituan botak, bañan ez ola apaintzeko orain bezelako apañak.

Ordun dana alpargata zan. Komuniyoa ez bazan, gañontzean alpargatakin ibiltzen zan jende guztia.

Emakumeak alpargata grisak gañean lore gorriarekin edo txuriarekin edo urdiñarekin ibiltzen zituen. Alpargaterira joan da “Ia zein nai dezun” galdetzen zuten, da “Nik lore au nai det” eta lore ura ayek berak bordatzen zuten. Orain baño alpargata doto-reagoak ziran ordun.

Gizonezkoak, berriz, ondo bear bazuten, alpargata txuriak ibiltzen zituen. Gero ere, nere gizona, apustua jokatzera alpargata txuriekin joaten zan.

Gure aitak etzuan abarkarik ibiltzen. Jose Bernardo Errekaldeko orrek bai, bañan Donostirako. Ala esaten zuan gure aitak:

—Bai, orrek bazekik nun nola apaindu. Donostira, traje ederrakin bai, bañan abarkakin, azpantar txuriekin eta iya belaunetaraño bueltaka-bueltaka lotutako sokakin joango dek, *como casero*. Bañan Amezketa-ra, an danak abarkakin ibiltzen dituk eta, zapatakin joaten dek. Orri *distinto* gustatzen zayo, *distinto*.

Gure aita, bertso kantatzera txamarrarekin (txaketarekin) joaten zan, bañan gañontzean bruxarekin ibiltzen zan. Jose Bernardo orri, berriz, nik ez nion ifior bruxarik ikusi, beti txamarra.

PARTE GAIZTOKOAK

Sorgiñak larri ibilli zuten gure aita. Bazirala esaten zuan arek, bañan diranik ez dala esan bear.

Batean bertotara omen zijoan norabaitere, Andoaiña edo orrera, ta orduan orain aña modu ez ta oñez zijoan.

Bide-bazterrean atso bat omen zegoan, atso erdi mozkor olakoren bat, eta lagunak esan zioten:

—Pello, bertsoa botayok orri.

Ta ari gustatu etzitzayon bertsoaren bat bota zion, ta, Jesus!, sekulako maldeziyoak atso arek esan omen zizkan: akordatuko zala ta akordatuko zala.

Ta askotan esaten zuan, bazekila seguru—edan etzuan arek egin da— bueltan gaubean nola zetorren, ta noraño etorri zan ere bai; ta urrena bere burua bi ankak belaunetaraño ulean ibayan zituala ezagutu zuan.

Andik zalapartaka atera ta aurreneko baserriaren ateak jo zituan.

—Zein da? —galdetu zioten.

—Pello Errota.

—Zer zabilta garai ontan?

—Nun nagoan ere ez dakit ba.

—Adunako Aizpiran zaude.

—Adunako Aizpiran? Ez dala sorgiñik bañan badituk galantak! Gaur atso batek berebiziko maldeziyuak tira zizkiak eta nere burua bi anak putzuan nituala ezagutu det.

* * *

Beste batean, gure etxetik gora astoaren gañean zijoala, sorgiñak sentitu omen zituan. Ango krixkitiñak eta irrintziak eta txaloak eta burlak!

Astoari gurutzea sokakin aurreko besoen artean egiten zayo, ta orregatik —esaera zarra dan bezela— astoarengana ez da sorgiñik arrimatzen.

Gure aitari ere, ainbeste sorgiñi-soñu egin da ere, etzioten ezer egiten astoaren gañean zijoalako.

Ta sorgiñak bere ondotik uxatzeagatik,

“Aita Santua gizona al zan?” otsegin omen zien. Ta ori esan ta danak aldegin omen zioten, da ez txintitik aditu ta ez kinkik geyago ikusi etzuala askotan esaten zuan.

Astiasuko kaletik gure etxera bitartean gertatu zitzayon ori, gure etxera baño goragoko bueltan, Urtzoko esaten dioten ortan.

* * *

Urrengo pasadizo au geroago gertatua da. Ni Ondartza-n nintzan aspalditik. Eztakit gure aita ordurako illa ez ote zan ere.

Gure inguruko gizon bat gaixo zegoan, ta Don Lorenzo, Astiasuko erretore zana, ari lagun egitera joan da etxera berandu omen zetorren. Guardasola ere eskuan zuala, esaten zuan.

Ta bidean zetorrela, sorgin bat iru bider atera omen zitzayon: lenengo aldiz, gure etxea (Ondartza) baño goragoko Mandaska-zuloan, Urkizar-ko ollo-etxeke parean; urrena, Aitzeko arrobiaren ondoan; ta irugarrena Arbide-n, Astiasuko sarrerako bueltan.

Aurrean jarrita egon egiten omen zitza-

yon. Apaiza martxa audian asten zan, sorgiña pasako ote zuan, bañan ura beti aurrean. Izututa eldu zan etxera.

Beste apaizak ala esaten omen zioten biaramonean:

—Guk aditu izan degu ebanjelioak dituan liburua idiki ezkerro, sorgiñak alde egiten dutela. Zergatik etzenduan idiki ba?

—Ara ba: liburua baneukan bañan ezta gogoratu ere.

Meza-liburua meza ondoan aldarean zabalik utzi ezkerro, elizan sorgiñik bada, ezin aterarik gelditzen dala esaten da, ta ala egin zuten urrengo igandean.

Ta bigarrenko mezan, zortziretakoan alegia, erriko atso zar bat elizatik ezin aterarik gelditu zan. Orduan jakin zan atso ura sorgin biurtu zala, ta Don Lorentzori bidera atera zitzayona ere bera zala.

Arrezkerro Don Lorenzo gaixorik egon zan pranko denboran. Lorik egiten etzuala ere, eztakit zenbat denbora pasa zuan. Azkenean, medikuak jayoterrira bialdu zuan, bolara bat an pasa zezan.

Gure sukaldean kontatzen zuan gero bere gertaera ori, ta guk esaten genion:

—Esaera zarra da ba, Don Lorenzo, sorginik ez danik ez dala esan bear, bañan danik ere ez...

Ta Don Lorenzok esaten zuan:

—Ni larri ibilli nitxeuen ba!...

* * *

Mateo Txisturena ere esaten zuan gure ama dipuntak.

Aita palta omen zan, ta etzala agiri ta, omen zegoan leyo-zulotik begira, ta alako txistu ikaragarri bat aditu omen zuan, ta gero txakur txiki bat “yeu! yeu!” eginez goitik bera zetorrela, ta aren atzetik beste zakur ikaragarri aundi bat “uaau! uaaau!” eginez.

Illargi argi-argi zegoan ta urrena eiztaria bere eskopetarekin *yixt* pasa omen zan.

Aita kanpoan, da oso estu gelditu zan gure ama.

Andik pixka batera sartu zan gure aita ta ala esan zion:

—Au ikara pasa det, Pello!

—Zer ba?

—Ez al dezu ezer ikusi?

—Ez nik; txistu izugarri batzuk aditu ditut bafian ez det ezer ere ikusi. Txakur txikiaren zaunka ta txakur aundiaren zaunka ere sentitu ditut. Oyen atzetik eiztaria ibiltzen dala esaten dute ta Mateo Txistu izango zan.

—Bai, atzetikan pasa da eiztaria ere.

Gero bereala zabaldu omen zan Mateo Txistu pasa zala.

Aren istoria esaten dute: Meza ematen ari zala zakurrak erbia zutela ta, meza utzi ta erbiarengana joan zan; ta sententzia eman ziotela, guk aditu izan genduan, beti orrela ibilli bearra mundua mundu dan arte.

Aize ikaragarria ekartzen omen du bera bertara baño lenago, arbolak eta etxeak botatzeko modukoa.

Eskopeta ola tente-tente jarrita eramaten omen du.

Bi zakur ibiltzen ditu beti: bat txikia ta bestea ikaragarri aundia.

Orain konparazio batera “*yau! yau!*” emen, eta urrena “*yau! yau!*” urruti. Ura *yiiiiiii...* joaten omen da.

Amerikan ere ibiltzen dala esaten dute. Aguro joango da ura, bai! Mundu guzia korrituko du.

Makina bat olako aditzen zan garai batean. Orain gutxi aditzen da. Parte gaiztokoak indar geyago izango zuten ordun.

KONPORTAKO MORROYA

Errotaren gañeko aldean botana dago. Ura ni baño lenagokoa da, bañan gero nere ume-denboran altatu zuten.

Botanaren eskiña guztian muxikak ziran, ta gu, ume danak, ayek jatera joaten giñan. Egun batean, ordea, gure aitak danak ipur-ditik moztu zizkigun.

Alako muxika ederrak ziran da gu negarez egon giñan. Aitari esaten genion:

—Zergatik moztu ditu?

Ta arek, umeai beti kasorik egin nai izatea alperrik zala, ta bat-edo-bat putzura erori ta ito egingo zala, ta orregatik moztu zitu-tuala.

Ta eskiña guzian ar-losa zan, da egun batean Konportako morroya —Alejandro zuan izena— ar-losa artan exeri ta anakak garbitzen ari zala, putzura erori zan.

Ni antzi-soñua aditzen asi nintzan da, ala esan nion amari:

—Or izugarrizko antzi-soñua aditzen da, ama.

Astelena zan da ala erantzun zidan amak:

—Bai, Konportan sagardoa saltzen asi ditun, da atzo sagardotegian sartutako mozkorren bat izango den.

—Ez, antzi tristeak dira.

Ta botanara joan, da txapela bakarrik ageri zan.

Gure aita oyean zan, bañan ura aditu zuanean oitik saltatu ta korrika joan zan. Ta zer egin zuan? Asta-soka gerrian lotu zuan, da gero ola esan zigun:

—Orain prime eutsi oni!

Ta putzura saltatu zan. Gure aita txikia zan, da ura, berriz, mutil aundia; erioan zan gañera, ta gure aitari eldu ta larri ibilli zuan. Jendeak sokari tira ez balio, aita galdu egingo zuan.

Atera zutenean, zerbait ere esaten zuan; bañan urez betetzen asia zan, da gure aitak atera ez balu, etzan luzaro biziko. Arek etsi zuan, bai.

Gero ondorenean “Zuen asto orri orrera gabe kontu egiyon” esaten bazidan, nik ola erantzuten nion:

—Nik piztutakoa aiz gero!

Ni akordatu baitnintzan; da ori esanda lotsa egiten nion.

SAN MIGEL

Bazan errian indiano zar bat, eta arek gure aitari esan zion, ia San Migela lagun egin naiko zion.

Gure aitak bayetz, etzala beñere izan, bañan sumatuko zuala.

San Migel bezperari “asolbiziyo-eguna” esaten zitzayon. Guk beti ala aditu genduan Leitzen gero ere: “Asolbiziyo gaur da”. Iñun asolbitzen etziran pekatu guztiak, egun ortan an barkatzen ziran. Ta an izaten ziran indiano zar guziak.

Astiasuko indiano zar gizajo arek ere eukiko zuan nunbait mordoxkaren bat, eta gure aita lagun artuta joan zan.

Nere gizonari gero aditu izan nion, gaztetan Naparroako mendi oyetan zerran aritua zala, ta egunez, emen zakurrak bezela, an otsoak ibiltzen zirala espazio-espazio: “Ara: or otsoa ziak” alkarri esaten aritzen omen ziran.

San Migel induljentziz betea omen zegoan. Bañan grazirik aundiena Goñiko zaldu-

naren kate ura bera ikusteak eman omen zion gure aitari; lodi-lodia zala esaten zuan, eta etzeukala gizajoak arrastaka bereala urraturik.

An zulo bat oso itxusia omen dago, begiratzeak ere ikara ematen duana. Ango batek ala esan omen zion:

—Emen orain leyoa dago; bañan esaera zarra da, eskola-maixua bere umeakin zulo ontara sartu ta geyago etzala ikusi.

Iren-sugea andik ateratzen omen zan.

Gure aitak kontatu zuan, izan zala gizon bat Goñiko zalduna esaten ziotena, ta soldaru joan omen zan, ta soldaruskatik etorri zanean, bidera norbait atera ta ala esan ziola:

—Famelia ikusteko pozean baator i ere! Ez abil alperrik! Ire andrea ordu ontan ere olako beste gizon batekin oyezan zio.

Sartu omen zan etxean, da aita ta ama, bere gurasoak, bera joan zan ezkeroren oyezan lo egiten omen zuten, ta an bere emaztea beste batekin zegoalakoan, *ras!*, biak ezpatakin il omen zituan.

Andik atera zanean, andrea buru-sullarekin iturritik zetorrela topatu zuan.

—O, nun ziñan?

—Uretan.

—Ordun izugarria egin det! Au ta au ta au pasa da.

Gero konpesatu omen zan, da sententzia eman omen zioten, kate ura urratu arte mundurik mundu eskean ibiltzekoa, ta ala omen zebillen.

Ta San Migeleko ortan iren-sugea omen zan. Arek noizean bein persona bat bear izaten omen zuan. Orduko jendea oso atrasatua zan, pizti ura ere etzan xamurra egongo, ta usarioa ala omen zan.

Egun batean, Gofniko zaldun gizajo orrek neskaxa bat negarrez topatu zuan bidean, eta ala esan zion:

—Zer dezu, neskaxa?

—Jauna, nere sententzia atera da ta iren-sugearen atzaparretan il bearko det.

—Ni munduz aspertua nago; ni jarriko naiz zure ordez.

Ala, bera jarri zan; eta iren-sugea zulotik atera ta estutu zanean, Aita San Migeli eskuak goratu ta ala eskatu zion:

—Aita San Miguel, anpara nazazu.

Ta Aita San Migel azaldu, ta aurrena iren-sugeari lepoa kendu, urrena berari katea moztu, ta barkatuta utzi zuan.

Gero urrengo egunean, ingurumari guzian ezkillak danak bere gisa jotzen asi ziran. Zer pasatzen ote zan danak galdezka, ta iñork etzekian ezer. Bañan Goñiko zaldunaren andreak ala esan omen zuan:

—Gure etxean bart gaubeko ostatu eskean aitona bat bazan, da gure neska etzuten nai ematea, ta nik herriz esan nien “Gurea ere nunbaitere or ibilliko den” eta auntsaren ondoan jarri genduan.

Ura esan zuanean, joan omen ziran, da aitona ura ilda omen zegoan, da eskuan paper bat omen zeukan.

Danak tiratu omen zioten, bañan iñork etzion papera kentzen, da andreak kendu omen zion, da paper artan esaten omen zuan Goñiko zalduna zala ta San Migelek nola barkatu zion.

Gau artan bertan bere etxera joan ura, ta etxeok ez ezagutu.

Istori oyek danak gure aitak andik etorri ta esplikatu zizkigun. Ni artean amar-dozen bat urteko neska koxkorra nintzan.

Oso pozik egin zuan gure aitak San Mi-

geleko buelta ori: paraje ura ezagutu, jan da eran ondo egin,...

Ba omen ziran geyago ere indiano zar galantak. Ala esaten zuan gure aitak:

—Baitunan deskarga ederrak egin zutenak an, bai!

“NERE GURASO ZARRAK”

Bertso onek gure aitak gaztetan botia izan bear du.

Gertaera zer izango zan? Gure aita nora-baitera joan da ango gizonak esan ziola:

—Bai, alaba bazeukagu ta moja bialdu nai genikek, bañan arek berriz ezkondu egin bear omen dik.

Ta gure aitak orduan

Nere guraso zarrak
au entzun kontuan,
gogo gabeko gauzak
zer lanak dituan;
sartu izan balitz au
moja komentuan,
au edukiko zuan
ark pentsamentuan,
ia zenbat pekatu
egingo zituan.

APOSTUA

Gure aitak apostua egin zuan bein batean Zizurkil-ko Unentsoro-ko gizon zarrarekin. "Akerra" esaten zioten gizon arri.

Onenbeste anea gari, Akerra orrek ganaduakin atzeraka ta gure aitak astoarekin, alako tokira zeñek lenago eraman; ori zan apostua.

Nai bazuan berak ere bizkarrean eraman, gure aitak libre zuan. Berak eta astoak, bien artean eraman bear zuten.

Ondo gogoan izaten det: "Loma" izena zuan astoak.

Eztakit zenbat diru zuten, eztakit orixe, bañan etzuten asko izango.

Zizurkil-ko kamiyoa egitean kendu zuten ura ere, bañan lenago an aldapa zan, ta an egin zuten apostua. Bikatxezar-ko aldapa esaten zitzayon.

Bizkorrak omen zituan Akerrak atzeraka ere ganaduak, bañan gureak irabazi zuan.

Apostuan ari zirala, *tak!*, zakua lertu, ga-

ri pixka bat lurrera erori ta bi mokaru egin zituan astoak.

Ta kontrarioak auzi eman zion:

—Aoan sartua palta du —esaten omen zion.

Bañan gizon juzkalariak esan omen zuten:

—Bai, bañan barrenean pasa dik orrek lurretik artu duana.

Noski! Tripan pasa baitzuan... Arrayan pasa zuala beñepein, ta juzkalariak gurearen alde erabaki zuten.

Juzkalari bat artzaya zan.

Nik eztakit batere zenbat bertso izango ziran. Apostu ori guk gogoan ez degula izan zan, ta bertsoak ondorenean aditu egiten giñuzen. Toki oyetan makiña bat bider astoarekin ibillia naiz geroztik. Bi bertso auk besterik ez daukat gogoan:

Zaku lertutik astoak egin
zizkiraden bi mokaru,
nere artian pentsatu nuen:
“pesta ederra zeukagu”;
kontrariyuak esaten ziran:
“orrek sartua palta du”,
gizonak berriz juzkatu zuten:
“jana arrayan pasa du”.

.....
.....
.....
.....
**juzkalariya artzaya zan da
botillerua etxetik,
a zer traguak egin zituan
Akerrak txarro motzetik.**

LAURKIÑ-EN

Urte batean Laurkiñ-eko festetara gure aita ta Zizurkil-ko Juan Jose Ugarte deitu zituen bertsoarako (18).

Gaztaindizabal-ko Iñaziok abixatuta joan ziran. Bañan jornalakin etzitzayen ondo portatu.

Etxera etorri ta bertsoak jarri zizkan gure aitak. Danak ez, bañan batzuk beintzat badakizkit nik buruz:

Illaren oi ta bederatziyan
San Migel zan Agorrian,
bi bertsolari izandu giñan
Laurkiñ deritzan ballian.
kantariyena jakiña dago
jornal artzeko idian,
diruan kargak ez gaitu asko
nekatu etxera bidian.

(18) Laurkiñ, Ayako ballara bat da. Juan Jose Ugarte au ere oso bertsolari ona izandu zan.

.....
.....
.....
.....
allegatzian esan ziguten
komeni zana artzeko,
famili txarra daukat etxian
mantendu-truke egoteko.

Iñazio orren komixiyoz gu
joan giñaden Laurkiña,
Gaztaindizabal-koa omen da bera,
jendia dago jakiña,
oraindikan e damutan nago
orrek burla ori egiña,
gurekin beintzat ez da portatu
entero gizon bikaiña.

.....
.....
.....
.....
Iñazio ere motel ustian
entero gizon azkarra,
aren partez bai Argiberri ta
Manterola-ko maiztarra.

Iñazio orrek festetarako zezen zar bat illa
omen zuan, eta geyen-geyena jan zuana bera

izan omen zan. Ori ere esaten zion bertsoetan:

.....
.....
.....
.....

egun oyetan tragatua da
zezena-puska ederrik,
arru erdi bat irabazi du,
okelak badu indarrik.

Iñazio ori oso itxusia omen zan ta Donostin arkume saltzen zegoan batean, erretratatu egin omen zuten. Orrengatik, orra nola zion azkeneko bertsoan:

.....
.....
.....
.....

erretratatu egin zifuten
Donostiako atsuak,
danak merezi dituzulako
Pello Errotak bertsuak.

MEZA-DIRUA

Orain ere, erri txikietan, mutilen bat edo nexkaren bat iya illean baldin badago, aurrera edo atzera egin dezan, auzoko emakumeren bat etxez-etxe ibiltzen da meza baterako dirua biltzen. Neroni ere ortan ibillita nago.

Zizurkillen mutil koxkor bat gaixorik zegoala ta neska bat ibilli zan meza-dirua biltzen.

Andik egun gutxitara, aita errotarria pikatzen ari zala, gure etxeko atarira azaldu zan neska ori.

—Zer? Diru asko bildu al unan?

—Bai, lotsa ederrak pasa nituan.

—Zer ba?

—Bai, gutxi ematen zidaten besteak, eta poza neukan apaizengana joateko, ta joan ta ayek gutxiena eman.

—Zenbat eman ditzen ba?

—Zenbat? Bikayoagana joan da kuarto bat eman zidan; Endaya-gana joan da onek

ere beste kuarto bat eman; gero prailleagana joan ta onek purrustada batez "Orain ere eskean?" esan ta ardita eman.

Bikarioa, Lakatxe, Sorabilla-ko semea zan; Endaya koadjutorea zan, ta, irugarrena, berriz, garai artan Zizurkillen bizi zan praille zar bat.

Bi kuartokin txanpon bat egiten zan, eta ardit bat geyagorekin amar marabedi.

Ta gure aitak esan zion:

—Kantak jarri bear zizkiñagu.

Ala, kantak inprentatu zituan ta jendeak ere pozik erosi olako paperak.

Ni neska koxkorra nintzan. Astoari kontu egiten egoten giñan gure etxe gañeko mendi-kaxkoan. Astiasu ta Zizurkilko apaizak, berriz, kamioz pasioan etorri ta Konporta etxeko atarian billera egiten zuten.

Gu, umeak, apaizak ikusi ta bertso oyek kantari asten giñan. Apaizak aditu ta eskuakin jotzeko desapioa egiten ziguten, ta gu orduan izkutatu. Ta gero, Zizurkilko apaizarik ikusten bagenduan, itzuli korrika abitzen giñan.

Gaixorik zegoan mutillari on egin zion

mezak. Sendatu egin zan, bañan orduan il
izan balitz, obe.

Ama ere etzuan erreminta ederra, ta bera
ere ez. Ezkontzean amarekin asarretu zan.
Onela zion egun batean:

—Nere ama Agaiz-ko zubi-pean (Aduna-
ko zubia) urak eramaten ikusiko banu, a zer
poza artuko nukean!

Ta denboraz amari desiatzen zion toki ar-
tan bertan bera erori ta urak eraman zuan.
Ez dakigu nola erori zan, bañan or beñepein
erori zan eta or ito zan. Gorputza ere ne-
kez arkitu zuten.

Gogoan ditut oraindik ere bertso batzuk:

1/ Emakume bat juan zan
bildutzera meza,
gaizki dagon argatik,
senda al baleza,
sazerdotenganako
ark zedukan poza,
ez da bueltatua
juan zan bezin lasa.

2/ Guk egingo bagiñu
orrelako lanak,
ots egingo lituzke
kulpitotik danak,
bost ikusi bear du
allegatzen danak,
kuarto bat eman dio
bikariyo jaunak.

3/ Juan zan beste sazer-
dotiarengana,
errezibituzera
eskeintzen ziyona,
aditzerak baditut
ez dala urtu dana,
ark ere kuarto bat
omen du emana.

4/ Ara nun pasa zaigun
komeri polita
gauza arrigarriya
pentsatzen jarrita,
lotsa artu lezake
orla ibillita,
purrustara eginda
prailiak ardita.

5/ Zeñek nun aditu du
oinbeste komeri?
ejenplua ematen
ai zaizkigu guri,
sokorrua egiteko
premi duanari
berak iru apaizek
amar marabedi.

6/ Jateko ez zeukanak
lakari bat arto,
txanpon bat gutxienaz,
ori zan zierto,
meza osatuko bazan
norbaitek biarko,
sazerdote jaun oyek
ardit eta kuarto.

7/ Eskeñitzen bazaye
meza merke-antza,
buruari eragin
aguro balantza,
txikiyai utzi eta
aundiyai arrantza,
beragatik daukate
oraingo mudantza.

8/ **Kulpitotik otsegin:**
"ein karidadia",
berak jeneralian
gordetzeko idia,
kuadrilla ori etzegon
dirurik gabia,
obeto portatu da
jende menoria.

URNIETAKO ALKATEARI

Urnietara San Migeletan festetara joan,
ta ango plazan, bertsoen asiera gure aitak
eman bear izan zuan.

Alkatea ezkonberria zan, Zegama-koa zu-
an andrea, ta alkatea ondratzen asi bearko
zuala ta onela asi zan:

Alkate jauna nai nuke
ondratzen astia,
ondo bizi da eta
eztago tristia,
Zegamatik ekarri
zuan emaztia,
ederra ta aberatsa,
gañera gaztia.

Aik txaloak jo zizkaten! Larogei ta lau
urte izango dira au bota zuala.

“LARRU GORRIAN”

Urrengo bertso auek Donostiko Teatruan nik neronek adituak dira. Amasei bat urte izango nuan nik ordun.

Ameriketan il zan aizpa ta biok, aitak pagatu gabe sartu giñun, eta goi-goyen egon giñan bertsoak aditzen.

Aurretik esan ziotena, arrezkero nunbaitere aditu izan det, bañan orain ez daukat gogoan. “Zer moduz bizi zera” edo olako zerbait zan (19).

Ta gure aitak bi bertso auekin erantzun zion:

(19) J. A. Loinaz-Otaño apaiz jaunak orain ogei ta amar bat urte Asteasun jaso zuanez, Jose Bernardo Otañok kantatu zion aurretik, ta onela esan omen zion atzeneko puntua:

Pello Errota, aspaldi ontan
zer modu bizitzen zera?

Larru gorrian jayo nintzan da
ez det aberastasunik,
nigatik eztu iñork esango
kaballerua naizenik,
gure Jainkuak gau eta egun
ez dit palta osasunik,
tamaña onetan naizen artian
ez daukat estuasunik.

Lenago esan det jayo nitzala
ni ere larru gorriyan,
mundu onetan ez naiz bakarrik
beste askoren neurriyan,
ziudade ez da aundia agertzen
Astiasuko erriyan,
bolara ontan bizitutzen naiz
oso kontentu aundiyan.

“GIZONARI EGIOZUTE ONDO!”

Arrats batean ebia ikaragarri txarra botatzen ari zan, ta aizea ere izugarria zan; denboralik beltzena alegia. Illundu ta gero zan, da gure aita Zizurkildik zetorren, astoa aurrean zuala, dana blai-blai eginda, gizajoa.

Ta Konportako parean pasatzean, ango atetan antzia aditu zuan. Antzeman zion an gizona zegoana, ta ola esan zion:

—Zer egiten dezu or?

Ta erdalduna izan, da erderaz erantzun zion: etziotela an lekurik ematen eta antxe ito bearko zuala.

Gure aitak berari segitzeko esan zion, da etxera jaso zuan. Sartu ta guri ola esan zion:

—Ea gizon oni zeozer, alkandora legor bat-edo emayozute.

Bañan arek ezetz esan zuan, aldatzeko erropak berak ibiltzen zituala.

Gure errotak toki txikiak zeuzkan, ge-

rontzako ere nekez, bafian gure aitak erro-
tara ekarri zuan.

Konportan, herriz, oinbeste aundiko etxea
izan, da bazuten ba ainbeste toki, bafian
etzioten eman. Ta ango beko atean eman
etziotenean, mandioko atearen kontra jarri
omen zan, da an zegoan, ebiak itotzen, gure
aitak jaso zuanean.

Goiko ganbaran jarri zuan gaba pasatzen,
mantakin ta al zuan bezela.

Urrengo goizean eskerrak ematen asi zi-
tzayon: alakoaren bearra bazuala, bestela
an il bearko zuala,...

Ta gure aitak galdetu zion:

—Zer dezu izena?

—Fabian.

—Nik sartu zifiudan gabian.

Ta urrena:

Zer dezu apellidua?

—Gil.

—Nik sartu ezpazifiudan, il.

Gizon arek esan zuan eskean ibiltzen za-
na zala; emaztea il, bi semerekin gelditu,
ta ayek eskolan zeuzkala; beste aldetara
irabazi aundirik etzuala; bafian bera ibilki-
de aundia zala ta eskean asko biltzen zua-

la; alako ta alako tokietatik, Eguberritan eta, dirua bialtzen ziela semeai.

Etzan ain zarra ere. Oso gizon polita ta txukuna zan; ez olako zorritsu oitako bat.

Zaku bat ibiltzen zuan burutik sartuta, atzean da aurrean polsa aundi bana zuala. Polsai "mi maleta" deitzen zien. Erropak ez-ezik, an eramaten zituan bere lapikoak, zartagiak, olio-ontziak eta danak.

Egokitzen zan tokian biltzen zuana berak maniatu ta jan; iñularrean bazterren batera arrimatu ta lo egin; ola bizi omen zan.

Gero dirua sobratu semeai bialtzeko. Oietan ere, eskekoak izanagatik, gordetzen dutenak ere izaten dira.

Arrezkeroztik askotan etorri oi zan gure etxera eskerrak ematera.

Bai, gure aitak pobreentzako bazuan gogo.

Ijitoak ere maite izaten zuten ura; ezta-
kit nun ere kaso egin ziotela esaten zuan.

Arek etzuan, beste batzuk bezela, kanpoko bat ikusi ta ura jo egin bearra. Errezillen omen zan, garai batean beñepein, jenio ori: kanpoko bat ikusten bazuten, erremedio gabe jo egin bear. Pestara ere joan

da “Zer pesta-modu ikusi dezute?”, ta
“Utsa, borrokik eztek izan da utsa”.

Arek berriz beti esaten zigun:

—Gizonari egiozute ondo! Beti egiozute
gizonari ondo! Etorriko zaizute andik edo
emendik ondo egiñarena, bafian bai gaizki
egiñarena ere.

Bai, arek familia kristandadean azi zuan,
da kreditu txarrik etzuan utzi.

Gure aita gizarajoak etzuan pobrea iza-
tea besterik.

AYA-KO APUSTUA

Bein batean Ayan apustua zan, Astiasuko Ibarrazpiko beyak eta Ayako idiak, ta ara joan zan gure aita ere.

Asi zan proba: Astiasuko beyak indarra ba omen zeukaten, bañan etxeke itzaya zuten, da arek ez eragiten, etzien ez miñik ta ez bildurrik ematen. Kanpoko itzaya izan bazuten, joko zituan, bañan etxeke beyak izan da, animalirik ez jo nai.

Ola, beyak galdu zuten apustua, ta Astiasu guziak diru pranko ere bai.

Proba bukatuta, gure aita tabernan zegoan, triste noski dirua galduta.

Ta Ayarrak kantatzeko esan zioten.

Gure aidak berriz, ala erantzun zien:

—Nituanak ez ditut, eta ez det kantatzeko batere gogorik.

Bañan kantatzeko ta kantatzeko etzitzaizkan ixiltzen, da bertso au bota zuan:

Kantatuko'izuet bañan
ez oso umorian,
gizona tristia dek
galdu ondorian,
etorri gaituk zerbait
eiteko idian,
lapurrik ateratzen
bazaigu birian,
marabedirik eztek
nere poderian.

Ordun gizon batek ala esan zuan:

—Pello, marabedirik ez badek, jarri zak txapela.

Bai ark pozik jarri ta pasa ere, ta galdu zuan baño diru geyago bildu zuan.

Urrena berriz, bei ayek Andoañen izan zuten proba, kanpoko itzayarekin ordea, ta erdi denboran irabazi zuten.

Ta sedazko zinta gorriak adarren puntan zituela ekarri zituen Astiasura.

FIDEL LIZARRAGA

Bein batean Fidel Lizarraga ori Astiasura zetorren bere zaldi, eskopeta ta guzi. Gure ollarra ta olloak an ageri ziran, ta tirua tira zion ollarrari, ta mokuan eritu zuan.

Etzion egin esateko ezer, bañan gure ama armonin asi zan. Ta gure aitak ala esan zion:

—Ixo gizon oikin; ollarragatik ez kasorik egin.

Etorri ziran gero Astiasutik bueltan, da ola esan zion Fidel Lizarraga orrek gure aitari:

—Pello, ollarra erituta meriendarik gabe...

Ta gure aitak:

—Tirua gastatuta, ori ez da obe.

Ta ordun Lizarraga orrek dirua eman zion, duro bat edo; orduko durua aundia zan; edo bi emango zizkan, ez dakit.

Kontentu gelditu zan gurea, ollarra etxean eta dirua patrikan zituala.

Lizarraga ori oso aberatsa zan. Iya Billa-bona guzia berea zuan.

Arena zan Irurako Ama Birjiña Erremediotoako ermita. Orain etxea dago egina, bañan leno xoxa botatzen aritzen gina. Ermita ura arek jarria zan.

Arek bazuan fedea. Fedeak obrak bear ditu, ta ura Erniyora bazijoan ere, patrika guziak diruz beteta eramaten zituan. Ordun millaka pobria egoten zan bide-bazterretan. Orain ez da egoten, bañan ordun inbaliyo guziak egoten ziran. Eta danai ematen zien, patrikak ustua artean.

Bai, oso-oso limosnerua zan, da Billabonan pobre guziak negar egin omen zuten ura il zanean.

Bañan Billabonan apaizari errespuesta eman ziolako, etzeukan arek ango kapillan sartzeko ordenik.

Billabonako eliza Amasan zegoan ordun, ta bean, orain plaza dagoan tokian, alako kapilla txiki bat zan, da an meza ematen zan jayetan, da meza entzutera ara joaten zan jendea. Bigarren meza beatziretan zan.

Bera meza ematen da bera sermoi egiten izaten zan, da egun batean, sermoya asi zanean, ola esan zion Lizarraga orrek:

—Berriketa gutxiagokin segiyozu zere lanari!

Ta apaizak:

—Zer da ori emen? Atera gizon ori!

Lizarraga ori diputadua zan, Billabonan zan aberatsena ere bai, bafian arek sententziya omen zeukan, bizi zala ez Billabonako kapillan sartzeko. Etzan sartu ere bere denbora guzian geyago. Ia errespetua zan edo etzan ordun!

Izeba ta arreba eukitzen zituan etxean. Bera mutil zarra zan.

Bein batean gure aitak ayeri garia erosi zien. Ta galbayan garia garbitzen ari zala, berebiziko zillarrak arkitu zituan. Bat-edo-batek gari-pillan gordeak zeuzkan.

Ala esan zuan gure aitak:

—Zillarra ere sobran al ditek? Guk ez ba!

Berriz ere joan zan gure aita Lizarragaren etxera, batere hear etzuala, garia erostera, bafian geyago etzuan billatu. Aurrenekoan ziran zillar danak.

BILLABONA-KO "JIBOSO" BATI

Billabona-n ba omen zan gizon "jiboso" bat, eta ura gure aitari ixiltzen etzitzayon bertsoa botatzeko ta botatzeko.

Gure aitak ala esan omen zion:

—Nik esana libre det, ta ez nua botatzera.

Ta arek:

—Ez dio inporta, Pello.

—Ez al zera asarretuko?

—Gizona! bertso batengatik asarretu bear al degu ba?

Ta gizon "jiboso" ura ezkonberria zan, da emaztea aur egiteko omen zeukan; da gureak bertso au bota zion:

Matrimoniyuak badu
amaika lardaska,
zure andre gaxuak
ixtilluak dauzka,
ibilli biarra da
marruaz ta oska,
zuk bezela badakar
bizkarrian koska,
uste baño azkarrago
libratuko ezta.

Ta izugarri asarretu omen zitzayon gizon
ura, bañan ez gure aitak jakifiaren gafiñan
jarri etzualako.

ASTOAREN PASADIZOA

Egun batean, astoarekin zetorrela, Alkanitz-en sartu zan gure aita, pipa piztu ta berriketa pixka bat egitera. Etziran parienteak bañan familiakoak bezela tratatzen giñan.

Alkanitz etxe ori Zizurkilko partean dago, Asteasuko kamiotik lendabiziko etxea ezkerretara.

Astoa Portxeta-ren estalpean utzi zuan. Portxeta nagusia zan. Orain ere orrela deitzen diote estalpe orri.

Ta etxe artan zala, zer egin zioten? Astoak gañean zeukan gari-sakua, asta-sokak, kabrestuak, kate ta zea danak ostu egin zizkaten.

Etxera etorri ta gertaera orren gañean bertsoak jarri zituan.

Oietako batzuk badakizkit:

Pipa piztutzen nitzan
Alkanitz-en sartu,
Portxeta-n estalpian
astua geratu,
gurdiyan ezpatari
katez amarratu,
geyenaz pasa nitun
amabost minutu,
guardiyan zegoanak
artu zidan kontu.

Gauzaen baliyuak
ziraden aundiyak,
iru pezta pasiak
asta-soka zuriyak,
bizkarreko zakuko
amabost gariyak,
pobria luzitzeko
ai zer alderdiyak,
au etzuan merezi
Pello Errotariyak.

.....
.....
zakua eta soka
kate ta kabrestu,
bat ere utzi gabe
astoari ostu,
ori egin duanak
barren txarra eztu,
ola gizon pobria
nola aberastu?

Beste bertso batek onela zituan azkeneko puntuak:

guardianoak ere
etziran aparte,
Zizurkilko lurrian
arrobatu naute.

Alkanitz-en ondoko etxe batean, Saluate-n, pobreak bizi ziran ta ango errezeloa euki-tzen zuan gure aitak. Aldameneko beste etxe bat Altziturri zan, bañan aberatsak ziran ta ango errezelarik ez (20).

Bañan Ameriketara joan zanean, topo egin zuan bein batean Altziturri-ko morroya. Ura ere ara joana izan.

Morroi orrek onela esan omen zion:

(20) Orain, ez Altziturri-n ta ez Saluate-n ez da ordukoen ondorengorik bizi.

—Pello, zuri ostu zizkizuten ba astoaren gañeko zea danak...

—Bai, ala ostu zizkidaten.

—Ba al dakizu zeñek ostu zizkizun?

—Zeñek? Saluate-ko Ipurtxulo-k seguru asko. (Ala zuan izengoitia etxe artako gizonak.)

—Ez, Saluate-ko iñork etzizkizun ostu.

—Zeñek ostuko zizkidan ba? Erdi-goseak ibiltzen zan ura ta...

—Ez ba, ez. Nik ostu nizkizun.

—Zuk? Zer ba?

—Badakizu ni Altziturri-ko morroya nola nintzan, bañan etxe ura ona izanagatik gainbera asia zan. Ta nagusiak ala esan zidan: "Aizak, Pello Alkanitz-era pipa piztutzero joango dek, eta astoak gañean daukan anea t'erdiko zakua ostu zayok; bizkarrean artu ta ekar zak etxera; emango giñikan zerbait iri ere; beste baten errezeloa igual egingo dik, eta sokak eta kabrestuak eta danak ostu biaizkak". Eta alaxe egin nizun.

Geroztikan gure aitak guztiz damu zuan Saluate-ko errezeloa egiña, ta alaxen esaten zigun askotan:

—Etzazutela sekula iñorentzat errezelo gaiztorik egin...

BI TRATALARIRI

Bein batean bi tratalari arkitu zituan gure aitak eta ola galdetu zien:

—Zer moduzko peria izan da?

Ta bi gizon aiek koitak kontatzen asi omen zitzaizkan: etzegoala irabazterik ezer, peria txarra izan zala, ta orrela.

Ta gero, bertsoa botatzeko esan omen zioten.

Ta ainbeste koita kontatu ziotenean, gure aitak bertso au bota zien:

Pobre ta aberats, zar eta gazte,
maiztar eta nagusiyak,
ez gaitzala iñor despreziatu
Jaungoikuaren graziyak,
zertako dira mundu ontako
tratu ta irabaziyak?
ementxe utzita joanak dira
oraindañoko guzियak.

GURE AIZPA JOXEPA IÑAXI

Gure aizpa Joxepa Iñaxi senideetan bigarrena genduan, eta bertsoan zekiana zan.

Garai artan Astiasuko plazan bi sagardotegi ere baziran. Sagardorik ez genduan etxean, errotan, eta kaletik eramaten genduan. Ni ere joaten nintzan.

Ta gure aizpa ori sagardo eske joango zan, da an bi mutilzar bertsoan ari omen ziran.

Aitaren gañean-edo ariko ziran, da orduan gure aizpa orrek bertso au bota zien:

Bertsotan ari dira
bi galtza-jariyo,
bat (21)
bestia Antoniyo,
jendia emen dago
oik diala meriyo,
aita guriarentzat
ez dute baliyo (22).

(21) Mikela ezin oroitu zan emen zein aitatzen zan.

(22) Juan Zabaleta bertsolariaren alargunak esa-

Bañan ogei urtetikan aurrera asko etzuala, Ameriketara joan zan, Argentina-ra.

Ordun neskatxa-kuadrillak joaten ziran, ta ura ere bere neskatxa lagunekin joan zan.

Orain emen edozeñiek ogei duro dauka, eta ordun etzan emen ogei pezta irabazteko kozinerarik ere, eta an berriz asko irabazten omen zan.

ten du bertso au Xenpelarrek bere alabari esan da alabak eskaill-burutik kantatu zuala. Bertsoa onela ematen du onek:

Bertsotan ari dira
bi galtza-jariyo,
bat da Astiarra ta
bestea Xanbuyo,
gizonaren gradura
nai luteke iyo,
nere aitarentzako
ez dute baliyo.

Bañan Oyartzunen, Pello Errotaren anai-arreben ondorengoak ere, Astiasun kantatua dala esaten dute, bañan Mikelak berak kantatua. Beraz, onek bere aizpak kantatua dala badio, ez dago zer dudarik egin onela izango ez ote dan. Oyartzunen onela ematen dute:

Bertsotan ari dira
bi galtza-jariyo,
.....
.....
kantuan nai luteke
oyek gora iyo,
aita guriarentzat
ez dute baliyo.

Ta ogei duro irabazten zuala abisatu zuan, da gure aitak, egun batean Tolosar batekin izketan ari zala, ala esan zion:

—Ogei duro gureari jarri dizkate.

—Zureak ogei baditu, nereak ogei ta amar izango ditu.

—Zergatik ba?

—Nik ikasia bialdu nuan da...

Ta nik gero aizpari abisatu nion zer esan zion beste arek gure aitari, ta ala erantzun zigun: Bai, ikasita datozenak ogei ta amar duro ere baditu, bañan "se gana pero se gasta"; alegia lo ta dana kanpoan egin bear zala, ta irabazi ala gastatzen zala.

Arek ni ara eraman nai niñun, bañan neri etzitzaidan gogorik egiten, da bakarrik ezin joango nitzala esaten nion.

Ta bertsoa ere bialdu zidan:

Nere aizpa Mikela
nik abixaturik,
eztuela etorri nai
birian bakarrik,
eztet nai eukitzia
etxian negarrik,
or gelditzen bazera
zeretzat alperrik.

Nik, berriz, onela erantzun nion:

Aizpa, bialtzen dizut
orren errespuesta,
oraindik ni juatia
seguruba ezta,
orrenbeste enpeñoz
gelditzia gaitz-ta, (23)
akaso juango naiz
mudakorra naiz-ta.

Ta Ameriketara joan zanean aitak ekarri
nai izan zuan, bañan arek ezetz. Ezkontze-
ko baitzegoan ordun.

Gizona gallegoa izan zuan: Agustín Pri-
mor.

Seme-alaba izan zuten.

Alaba komulgatu zanean, bere komunio-
ko jantziekin erretratuak bialdu zizkigun.

Bañan emezortzi urterekin, eskalleretan
erori ta ilda gelditu zan lepa-ezurra autsita.

Senarra ere il zitzayon, ta gizona ta ala-
ba zeuzkan sepulturaren erretratua ere bial-
du zigun. Danak bazituan bañan...

Semeak, andre gazte gallega artu zuan
emazte, bañan gure modukoa etzala esaten
zuan.

(23) gaitz ta=gaitz da.

Gure aizpa ori oso erlijiosa zan, ta errañia ez. Gure aizpak egiak garbi esaten zituan, ta errañari egia esaterik ez gustatzen. Ura emen zalarik, egunero elizako buelta egingo zuan, ta an ere bai; bañan apenas joango zan aren errañik.

Guk emendik bialdutako kartak errañak gelditzen zituan, ta gure aizpari eman ez.

Triste bizitu zan ura.

Abisatu genion onera etortzeko, ta, alaba lur artan zeukala ta, ezetz erantzun zigun.

Denbora luzean aren kartarik gabe geunden, ta nik banekin erriko alaba bat an aberatsa zegoana, ta aren señak bildu ta ari abisatu genion nola aizpak etzigun kartarik bialtzen, ta ia zer moduz zegoan.

Ta señora arek eskribitu zigun illa zala. Nik bezela bista falta zuala ta an norabaite-ra zijoala motoak jo ta bota zuala; ta artatik illa zala. Ni motoak bota ta bizirik atera nintzan, bañan ura motoak bota ta illa omen zan.

JOSE JOAKIN CORTA

Jose Joakin Corta seme bakarra ta pobrea omen zan, ta bertsolaria gañera. Ama alarguna emen bakarrik utzi ta Ameriketara joan zan.

Ama jostuna zuan, Manuela Iñaxi, eta eguneko bi errialean etxez etxe josten ibiltzen zan. Nik ezagutu nuan.

Semearen notizirik etzuan eta triste zegotan. Gure aizpa ere an zan, ta gure aitak bertsoak bialdu zizkan, ama orren bizitza zer zan adieraziaz, Jose Joakin Corta ori ikusten bazuan, ari emateko esanaz.

Ta gero, Corta orrek erantzuna bialdu zion gure aitari. Emendik zijoan baporeari ez omen zioten Amerikan bereala sartzen utzi, geldituta euki omen zuten Buenos Aires-ko portuan, gaitzik bazijoakion ala ez. Gisa ortan berrogei egunean egoten ziralako, *cuarentena* esaten zitzayon orri, ta ola esaten zuten gero: "*Cuarentenan* egon gaituk".

Gure aitak bertso auk bialdu zizkan:

**Ikusitzen badezu
Jose Joakin Corta,
bizi dala esayozu
aita Pello Errota,
kasoik ez eiteko nik
zertan detan kulpa?
nere erretratua
nunbait e or du-ta,
ia kentzen diozun
zuk ezagututa.**

**Bertso bakar batzuek,
Jose Joakin, zuri,
ipiñitzen dijoa
Pello Errotari,
zure notiziarik
etzaigu ageri,
nitzaz aztu zerala
trazak badiruri.**

**Aparte zaudelako
nik dedan damua!
zergatikan ziñaden
zu lagun sanua,
ikusi ordurako
amerikanua,
zure galde egitera
de repente nua.**

Ama Mañuela Iñaxi
dago alarguna,
seme bakarra izanda
ura emendik juna,
biotzez eskatzen du
“atoz neregana”,
zartzerako sikiera
nai luke laguna.

Jostunen enpliuak
oso dira galdu,
zergatikan makinak
diraden ugaldu,
biziko danak beti
zerbait e biar du,
ama konsolatzeko
dirua bialdu.

Beste lagun bat badet
or Anastasiyo,
neri abisatzeko
dago despaziyo,
alkarrekin pasiak
amaika funtziyo,
ni naizela guztiya
aztu ezpazayo,
karta bat egiteko
esan bear zayo.

Ta Jose Joakin Corta orrek onela erantzun zion:

Galleta gogorra ta
aragia jaki,
kuarentenako berri
probatuak daki,
seireun pasajero
ez giñan urruti,
buruko miñ bat ere ez
danetatik bati,
premiyan laguntzen du
Jaungoikuak beti.

ANAYAREN SOLDADUSKA

Besteak ordurako illak ziran ta Migel Anton genduan ordun anaya bakarra.

Ta kinto-eguna etorri zitzayon. Jai-goiza zan ta Donostin tiratzen zituen suerteak.

Ama etzan gauza elizara ere joateko, ta bildurrez ta kezketan zegoan.

—Au lana! Seme bakarra etxean, da orain zer ikusi bear degu? —esaten zuan.

Aita herriz, bezperan nonbait ere kanpogan izana zana badakit, ta artean gaita xamarrean zegoan. Ta jeiki baño len, oyaren eskiñan jarri ta bertso au kantatu zuan:

Nere etzan-lekua
izango da oya,
emendik egin biar
lenbizi pregoya:
eztakit dedan poza
edo dan jipoya,
libre ateratzen bazat
ilko det kapoya.

Bañan egun ura joan zan, urrengoa ere

bazijoan ezeren berririk gabe, ta triste orratikan gure aita ere.

Esan nion:

—Ezta agiri notizirik, aita.

—Ez, etxera etortzeko bildurrak egongo den gixajua; katigu aterako unan da...

Ala, aita ta ama ta danak oso triste giñan ordun.

Ta astelen gaubean bageunden, ta Larraultako mutil gazte batek atea idiki ta bera sartu baño len, muturra besterik sartu gabe, ots egin zuan:

—Pello, semea libre dala!

Poza ematera bera baño len etorri zitzai-gun. Jesus! Etzan gure etxean ordun ezeren paltik!

Gero anayak kontatu zigun, ingurukoak bi gelditu zirala libre: bat Zizurkilkoa ta bestea gurea.

Mutil batek esaten omen zuan:

—Nik eztiat katigu aterata ere ajolik.

Ta lepoan pañuelo gorria jantzi ta pilarmonika joaz kalerik kale omen zebillen.

Ta gurea libre ta bera katigu gertatu ziranean, orduan negarra ta marru.

—Nun dituk lengo arrokeriak? —esan zion gure anayak.

Beya baño len zintzarriak. Orixe!

Ta kastillano soldadu pobre asko omen zegoan kuartelean, ta, libre atera zanean, bere pozakin, zituan diru guziak eman omen zizkan.

Orduan erriko kamiyoa egiten ari ziran, ta gure etxean gizon asko zegoan apupillo, Errezildarrak-eta.

Ta zelebrazteko, berebiziko pesta ta banketia egin genduan danen artean. Boda bat baño geyago kasik. Ta kapoi bat baño geyago il giñun.

Gure anai ori bertsolari ikaragarri ona izan zan, erririk erri ibiltzen ez bazan ere. Oso etorri onekoa. Ordurako ariko zan ta aita-semeak botako zizkaten alkarri bertso eder askoak, bañan gogoan artu ez guk.

NERE EZTAYETAN

(1893/X/14)

Urte ura oso sagar-urte aundia zan, da nere nobiyoa, Antton Cortajerena, Tolosara egunero joaten zan Astiasuko sagardoa idiekin da gurdiekin eramatera.

Orduko eztayetan, zaagi-ardoa aitajaunak pagatu bear izaten zuan, da onek ala esan zion:

—Aizak: alondegiaren atarian an utzi diat zaagia, ta urrena Tolosara idiekin joaten aizenian, artu ta ekarri zak.

Bayetz, ekarriko zuala, ta egun artan bertan joan zan ekartzera. Bi zaagi arkitu zitan, paper bana gañean zutela, pasia alegia bere izen, apellido ta guzi; bañan arek inprentako letra bai bañan besterik etzuan ezagutzen, da aundiena artu ta ura ekarri zuan.

Aitajaunak, ordea, txikia pagatua zuan, ta aundi ori Ibarre-ko erretore-etxerako elizan artzen duten ardo-klase ori zan.

Ta nere nobiyoari bereala kargu artu zioten errian:

—Au ez uan onerako ta nola ekarri dek? Ik kontrabandua egin nai uan!

—Nik kontrabandua ez ta pentsatu ere; aitajaunak utzitakoa ekarri det.

—Ez, au ez uan iretzat; an egongo uan besteren bat.

—Bai, txikiagoa zegoan da nik aundiena ekarri det.

Aitajaunari ere kargu artu zioten, bañan onek ala esan zien:

—Nik bestea utzi nuan, da ekartzea zeukan ura.

Etzan ura txoroa pagatzeko.

Ezkontzeko kaso ori izan ez balu, kontrabandua egingo omen zioten, bañan inozentzian egin zuala jakin, eskolik etzuala ere bai, ta libre utzi zioten.

Ibarreko erretoreak batere gabe gelditu bearko zuan. Ez dakit iñork pagatu bazion ere, bañan ardo ura gure eztayetan eran zan. Azkar gañera!

Ezkondu bear nuan bezperan, jayotetxeata utzi bear nuala edo, nik ez dakit zer nuan, bañan tristurak artu ninduan. Iya

egun guzian ixildu ez nintzan negarrez. Nere amandrea bezperan etorri zan, da nerekin jarri zuten gaubean, da goizean ala esan zion bere aizpari, nere amari:

—Ume oni zer egin diozute? Iya gau guzian ez du negarrez begirik itxi.

—Guk ez diogu egin ezer ere. Atzoko eguna ola pasa du.

Aitak burla egin zidan:

—Obe uken astoarekin Zizurkilla iriñakin joango baintz.

—Ia ba, jarri zakuak eta joango naiz —esan nion.

Garai artan goizeko seiretan ezkontzen ziran danak. Illunpetan joaten ziran. Gu, berriz, amarretan ezkondu giñan.

Nik azabatxez, alegia perlazko puntillaz, bete-betetako txaketa nuan. Errian aurrena nik izan nuan. Elizarakoan kristalezko zea ayek eguzkitan *dris dris dris* egiten zuten, da plazan zeudenak ala esan omen zuten:

—Ara, Mikela ber-bertan zio.

Elizatik atera orduko etxefuegoka asi ziran. Egun artan erre zituenak! Atertu gabe aritu ziran eliz-ataritik gure etxeraño.

Gosaria andregayaren etxean izaten zan.

Gogoan daukat guk zer izan genduan: baratxuri-zopa aurrena, aragia tomatearekin urrena, ta gero gazta zarra. Eraria, berriz, ardoa.

Arriua gurdian eramaten zan, da auxe izaten zan: oya, lastaira, sobrakoltxa, sobrakama —batzuk eskutan egindako arizko oyetakoa eramaten zuten—, bi almoeda, bi silla, komora, mesanotxia ta baula arroparekin. Usarioa ala zan.

Lastaira etzan gaurko koltxoyak bezela, artoaren txurikiñez betetzen zan. Gero, bat iltzen bazan, gorputza oyetik atera, lastaira ura bide-gurutze batera eraman, da an su eman da erretzen zan. Gero an pasatzen zanak anima arentzako Aita gurea errezatu bear.

Nik trasteri guziaren gañean nere josteko makina jarri nuan. Bezpera-gaubeko amabitan, ura garbitzen aritu nintzan, biaramonean garbi-garbi eramateko.

Idiak, al ziran ederrenak eta zintzarriekin da bizkarrean manta borla-gorri-dunakin ondo apainduak izaten ziran. Guk Ondartza barrena-koak izan giñuzen.

Nobiyoaren etxera joateko, ezkonberriak, gurasoak, aitajauna ta amandrea, ta da-

nak, gurdiaren atzetik abiatzen ziran. Baita pillarmonika ere soñu jotzen.

Kamioa orduntxe egiten ari ziran, da kapatazak-eta ostatur gure etxean zeuden. Oraindik bukatu gabea zan bañan ayek lizentzia eman ziguten, bide zarretatik joan gabe, kamio berritik joateko. Beraz, nere arriuak estrañatu zuan kamioa.

Abitu bezin laister, etxefuegoka asi ziran berriz ere. Egundaño baño geyago erre zala juzkatu zan. Kapataz ayek, berriz, gure mandioa munizioz betea zuten, da artu andik nagusiaren munizioak eta, aiek deskargak egin zituen!

Gurdia iñoren etxearen parean pasatzean, ezagunak izan ezker, bidera bandeja ardoa ta pastelakin edo ogiakin ateratzen zuten.

Allegatu ta arriua mandioan uzten zan. bazkaldutakoan zabaltzeko.

Orduko eztayak egun batekoak, bikoak edo irukoak izaten ziran. Nerea bikoak izan zan.

Lagun asko izan giñan, da bigarren egunean geyago oraindik. Geren gurasoak, ezagun guztiai deitzea pentsatu zuten. Ordun olako asiera ta gero gerokoak.

Egiten zan txala bat gizendu, ta ura jan

bitartean, bertan danak. Gurea ogei ta bost erraldekoa izan zan.

Zestakada bat ollo baño geyago ere jan zan. Makiña bat eztayetan izan nintzan ni gero, bañan toki batean bakarrik egaztia-kiko eztayak ezagutu nituan. Olloa lujua zan ordun, da egaztirik gabeko eztayak izaten ziran.

Orduan, zer zan ere etzekiten da, etziran entremesak edo itxura gaiztoko jaki oyek izaten. Iya dana okela izaten zan. Guk izan genduan, zopa, garbantzua eta azak ere bai, odolki-pilla ederrarekin, gero aragia toma-teakin eta aragia piperrakin —besteetan aragi egosia, prejitua edo gixatua izaten zan, dana aragikia—, gero egaztia, ta egaztiaren gañean arrozkoletxe ta gazta zar.

Ta amairu arroa ardo eran ziran gurean. Tolosatik ekarritako zaagi galanta ura ta ta beste geyago ere bai noski.

Sagardoa, herriz, auskalo zenbat. Guk zazpi peztan erosi genduan gurdi-sagarra, bañan ona aukerakoa zalako. Urte abundosuan ezkondu nintzan ni.

Ardoa, ez orain bezela litroka, pitxarreko botillak jartzen ziran mayean. Ta amar lagun baziran ere, baso bat; baso bat eta platera bat, eta danak batetik aritzen ziran.

Baita eztayetan ere. Emen zazpi lagun baziran, zazpi lagunentzat zea bat jarri; ta an beste zazpi baziran, ayentzat beste zea bat jarri, ta orrela.

Bazkal ondoan, mandiora joan da auzoko etxeakoandre batek arrioa zabaltzen zuan. Gurea Ondartza-barrena-koak, idiak ziran etxeako andreak, zabaldu zuan.

Zabaltzen asitakoan, arriuaren gañean bandeja bat jartzen zan, da aitak dotea artan uzten zuan.

Gero, etxeakoandre arek, erropak-eta erakusten zijoan bezela, arriuaren alabantzak egiten zituan:

—Ara emen gauza ederrak eta bera ederragoa!

Alegia, andregayarengatik. Usarioa alaxe zan.

Gero, arratsalde guzian, pilarmonika-soñua, dantza, bertso, naiko erari,... Izaten zan an zernai festa.

Apal-ondoan lotara. Ainbeste jenderentzat oirik ez, ta sapayan eta, mandioan eta, etzaten ziran belarraren gañean. Ondo gobernatu ezkeru, nun-nai ondo lo egin.

Nere arriua mandioan zegoan, da ala esan zidaten goizean:

—Mikela, zure arriua guk estrañatu degu. An egon gera danok aren gañean lotan.

Gu larunbatarekin ezkondu giñan, da biaramonean eliz-sartzea izan genduan. Ori izaten zan, ezkonberriak meza nagusira joan da bere sepulturan lengo illentzat argiak piztu ta oprenda egitea. Oprenda ondoren, etxeko ildakoen izenean, apaizak Pater-Nosterrak errezatzen zituen sepulturaren aurrean, ur bedeinkatua botiaz.

Gero bazkaria ta festa berriro, bezperan bezela.

Nere nobioa etxe oneko mutil edergalantazan, kontrariyoric gabe zegoan pulsolaria. Orregatik, alkarrekin tratatzen asi giñanean, ala esaten zioten gure aitari:

—Ire alaba ez dek ara sartuko, ez.

Eztayetan, herriz, ala esan zioten:

—Orain kontentu egongo aiz, alaba emen sartuta.

Ni josten ondo ikasia nintzan, bañan baserriko lanetan gutxi nekian. Aitak eta amak kalera ezkontzea nai zuten, da asieran etziran guztiz konforme ni Ondartzara ezkontzeaz.

Orregatik gure aitak, ola tentatu zutenean, bi bertso auek kantatu zituan:

Amari esan zion
ezkontza au lenengo,
baserrira joatia
ez zeritzan ondo:
"Arriua besterik
ez diñat emango,
nayo nuke, alaba,
ez baziña juango".

Aditu zuanian
aman albistia,
alaba au gelditu zan
entero tristia:
"Ama, ez da posible
nik ori uztia,
guztiak kalietan
bizitzen ezta".

AMERIKETARA (1895)

Amerikano batzuek gure aita bertso-kantari aditu zuten or nunbait, gustatu ta ara eraman zuten, Argentina-ra. Ori gertatu zan 1895 urtean, ni ezkondu ta gero.

Goiko atetik, alegia mandioko atetik atera zan. Txamarra nik ekarri nion jazteko. Ta nik tira ta arek tira gelditu gifian puska batean. Goiko leyotik begira, herriz, gure ama. Ura ere negarrez. Beste bi aizpak korajez ta fuerteenak.

Oñez Billabonaraño joan zan ta andik Donostira trenean. Semea ez du bertsoan aitatzen, ta aitari laguntzen joana izango zan gure anaya.

Oyartzun-go anai-arrebak Donostira atera zitzaizkan.

Bertsoak kartaz bialdu oi zituan. Maiz eskribitzen zigun. Emendik ere laster erantzuten genion. Baporea nolakoa zuten, Dakar-en nola jo zuten ta beste gauza asko, bertsoan esaten ditu.

Ari kartak bialtzeko señaak auèk ziran: Fonda de Buena Sopa, Buenos Aires, Tandil (24).

Etorritakoan kontatu zigun bazala an, Buenos Aires-en, *Calle Buen Orden* zeritzayona, oso kale luzea; egun guzian joan ta joan ta bukatzen etzana.

Ba omen ziran komentu ederrak ere. Pelegrinazioan ere joan omen zan tokiren batera, ta askotan esaten zigun zer jende izaten zan toki artan, ta zer funtzio ederrak egiten ziran.

Bañan ango jendea otz xamarra omen zan elizako gauzetan. Gure aita elizara joaten zanean, danak atzetik burlaka. Emendik joanak okerrenak askotan.

Bein batean, elizara zijoala Zizurkil-ko emakume bat topo egin omen zuan, da onela esan zion gure aitari:

—Nora oa?

—Elizara.

—Txoratu al zak? Ni ogei ta amar urte ontan ez nauk elizan sartu.

(24) *Tandil*="Ciudad en la prov. de Buenos Aires, capital del partido de su nombre, con unos 37.000 h. según datos de 1926. Sit. á 331 kms. de Buenos Aires,..." (Dic. Espasa).

Denbora geyago eduki nai zuten, bañan gure aitari apenas gustatu zitzayon ango izatea. Aruntzean, illabete bat; onuntzean, beste illabete bat; ta Buenos Aires-en zortzi. Guztira, amar illabete etxetik kanpora.

Egun batean jakin genduan Pello Errota Donostin ikusia zutela. Ta egun artan bertan, illunabarrean, etxera allegatu zan. Poz ederra eman zigun!

Erregaliak ere ekarri zituan: erloju aundi bat, urrezko erloju txiki bat, eta abar.

Aundia berak ibiltzen zuan ta, egun batean, katea ebaki ta iya-iya ostu zioten.

Txikia, berriz, Tolosara konpontzera eramán, ta urrezko minuterora kendu ta hojalatazkoa jarri zioten.

Bialdutako bertso batzuk gogoan ditut:

1/ Atera nintzarian
goiko atetikan,
Mikela ori asi zan
negar gogotikan,
ama suspiriyoka
leyo-zulotikan,
Maria ta Dolores
koraje orratikan,
eskumufiak danairi
nere partetikan.

- 2/ Konportatik asi ta
Beko-errota paria
baña luziago da
gure baporía,
gañera an daguan
kuriósidadia,
arrituko litzake
ikusi gabia.
- 3/ Zer ikusi lezaken
mundun korrituak,
oso ta bizi gaude
gañera arrituak,
Dakar-en irten zaizkigu
larru-gorrituak,
trapu bana aurrian
beste gabekuak,
gu gera mundu onetan
zorionekuak.
- 4/ Jaya zebratutzen
dute arratsaldian,
lana egiten dute
eguardi artian,
gero pikardiyara
mezaren ordian,
orra Amerikako
kontuak zer dian.

5/ Ikusitzen banaute
sartutzen elizan,
atzetikan burlaka
txoratu al naizan,
nik berdin korritzen det
lenagoko gisan,
baita segituko're,
ez bildurrik izan.

6/ Aitatutzen badet nik
konfesiyo-rikan,
danak ibiltzen naute
ito bearrikan,
apaizak ez daukate
ortantxe lanikan,
gutxi ikusten ditut
joaten diranikan.

7/ Oi t'amairu urte ontan
konfesatu gabiak
Pellok ikusi ditu
atso ta aguriak,
zer ikasiko dute
ayen landariak?
erremedi ditzala
guztiyon Jabiak.

GURE ANAYAREN EZKONTZA

(1897)

Gure anayak lenengo emaztea emeretzi urteko neska eder bat izan zuan. Ayarrazan, Olaetxe-koa. Olaetxe ori San Pedro-ren ermita ondoan dago.

Arengana joateko mendian gora igo, Bularno baserritik pasa ta mendian beste aldera jetxi bear izaten zuan, ordu pare bat baño geyagoko bidean.

Ango neskatxarik ederrena eraman nai zualako edo, ingurumari artako mutillak gure anaya begitan artua zuten.

Gau batean, andregaya ikusi ondoren, ango tabernan karta-jokuan ari zan. Alako batean, ango mutillai kiñuka ari zirala antzeman zien. An gauza onik etzegoala-ta, pixa egitera zijoala aitzeki eginda, tabernatik aterazan, da kanpora orduko, ekin zion mendian gora aldapari bere egiñal guzian.

Bazijoan da, alako batean, bide-bazterrean norbait bazala iduritu zitzayon. Ma-

killa gora jotzeko posturan jaso, ta ola galdetu zuan:

—Zein da emen?

Lendabizikoan, an zanak etzion kasorik egin. Berriro galdetu zuan:

—Zein da emen?

Ordun ala aditu zuan:

—Kaxo, Miel Anton!

Bulano-Etxeberriko gizona zan, bere lagunik aundienetako bat.

Ala esan zion gure anayak:

—Zertako ez didazu lendabizikoan kasorik egin? Eskapa ederra egin dezu! Iya galanta eman nizun!

—Pauso-otsa aditu det norbait korrika zertorela, ta baezpare baztertu ta makurtu egin naiz. Bigarrengean ezagutu dizut boza.

Gure aita Ameriketara joan zanean, bera andik etortzean ezkonduko ziralakoan utzi zituan.

Andregayaren amak erregalo asko bialdu zion gure aitari barkurako, ta orregatik bertso au bialdu zion gure aitak Ameriketatik:

Eskumuñak, Ibarbia
Mikela Iñaxi,
zere esposuarekin
fameli ta guzi,
etzidazun bialdu
erregalo gutxi,
oyek aitu baño len
Pello zan iritxi,
etorriko naiz eta
ez luze iritzi.

Bañan gure aita andik etorri zanean, anayak andregayarengana joan, da oso triste billatu zuan. Galdetu zion:

—Zer pasatzen da?

—Ni ezkonduko nintzake, bañan amak ez du nai.

—Amak nai ezpadu ere, zuk nai badezu ezkonduko gera.

—Bai, bañan zure aitak naiko al du?

Ala partitu ziran. Gurea baño aberatsagoren bat billatu naiko zioten. Gure anaya triste bueltatu zan. Oso berandu, goizeko lauetan sartu zan etxean.

Aitak ala galdetu zion oyetik:

—Zer berri dakarkik?

—Au ta au ta au pasatzen da, ta ia berorrek naiko duan.

Ori aditzean, gure aitak, *ras!*, oyetik saltatu, galtzak jantzi ta bideari ekin zion.

Allegatu zanean, neskatxari ala esan zion:

—Atera zaitez etxetik ezkontzen uzten ez bazaitue.

Ala, ni ordurako ezkondua nintzan, da nere etxera, Ondartzara, ekarri zuan. Ta ezkondu bitartean gurean euki genduan.

Pregoya egin bear zan bezperan, Migel Anton, gure anaya, andregaya ikusten gurean izan zan. Illunduta gero etxera kamiotik zijoala, Ayarrak bidera atera zitzaizkan, Artzubiko bueltan.

Gure anaya astoaren gañean zijoan da ayen kuadrilla ikusi zuan bezin laister, astoa utzi ta bide zarrera korrika pasa zan.

Lekuko berri zekiena zan noski, ta botanako eskiñatik pasa, leyoan gordeta zegoan giltza artu ta etxera sartu zan.

Ayarrak astoaren billa etorriko zala uste zuten, bañan gure anaya leyoan zan, da illunpetan ezer ikusten ez bazuan ere, suma-

tzen zuan, astoa arrantzan asten zanean, muturra txapelarekin-edo nola ixten zioten.

Egun-txintan astoa utzi ta alde egin zuten Ayarrak. Astoa ordun atarira etorri zan.

Gero jakin zuan gure anayak, ayek zein ziran. Ikusi baitzuten kuadrilla ura goizaldera pasatzen.

Geroztik eta ezkondu bitartean, bildurrak zebillen gure anaya. Pregoi-aparira joateko ere auzoko mutilla, Konportako Jose Mari, lagun artu zuan. Bañan bidean zijoazela, arek ala esan zion:

—Lengoan bezela ateratzen bazaizkigu, zer egin bear diagu?

Laguntza ustean artu, ta ura ere kobardiatu!

Ala, Astiasun izan ziran eztayak. Andregaya gure etxetik ezkondu baitzan (25).

(25) 1897/II/27-an ezkondu ziran. Beren izenak: *Migel Antonio de Elicegui y Bengoechea*, erroteria, Astiasuarra, 24 urtekoa, ta *Basilisa de Aldabalde-Trecu e Ibarbia*, nekazaria, Ayarra, 19 urtekoa. Andregayaren gurasoak: Juan Inazio, Ayarra, ta Mikaela Inazia, Zizurkildarra. (Libro IV de Matrimonios, folio IV, Parroquia de Asteasu.)

Andregayaren amak olaxe esan omen zuan:

—Nayago niken an ezkondata baño ilda ikustea.

Zazpigarren illabetean, gure koñata orri anaya tipusarekin zuala abisatu zioten, da bisitatzera joan zan.

Etzuan ikusi, atearen zirrikituetatik ala esan zion:

—Rupino, ondo al ago?

—Bai.

Ayako erretore jauna an zan da ala esan zion:

—Tokirik txarreanean zaude; aurrera edo atzera egin zazu.

Ba, besterik gabe, andik kutsua artu zuan. Tipusa arrapatu ta ortatik il zan egun asko gabe (26).

Ayako erretoreak bazekian nunbait aren ama zer esana zan, da ala esan zion:

(26) 1897/IX/20-an il zan, 19 urterekin, Goiko-errotan, "fiebre tifoidea" gaitzarekin. (Astiasuko elizako liburuak.)

—Mikela Iñaxi, Astiasura joan ta ikusi alabaren il-oya zein tristea dan.

Gure anayari burutik egingo ote zitzayon bildur izan giñan. Beti kanposantuan zan, da azkenean galerazi bear izan zioten.

Andik lau bat urtera, berriz ezkondu zan. Bigarren emaztea ere Ayarra zuan, Maria Pilar Iceta, ta amar seme-alaba izan zitu-
tuen.

GURE AMAREN ERIOTZA (1897)

Gure ama galbayan garia garbitzen ari-
tzen zan, da sayetsean "bulto" bat atera zitza-
yon; errotako autsarena omen zuan, da arek
bere bidea ezurretara egiten zijoan.

Ordua etorri ezkerro, orain ere orduan be-
zelaxe il egiten dira, bañan orain adelantu
aundiak daude, ta orain ainbeste modu etze-
goan ordun ura sendatzeko.

Alare sayetsetik ebaki, ango zorneak ate-
ra, ta urte bete bizia luzatu zioten; bañan
gero ere arek eraman zuan.

Gaixorik zegoala, Anastasi nere alaba bi-
garrena izan nuan. Jayo baño len, berak
aur ura jaso bear zuala esaten zuan, da ala,
batayora astoaren gaflean joan zan.

Ordun esaten zan Josepetako zelayan
emendik joaten zan bezela azaltzen zala;
da orregatik, ildakoen gorputzak bedeinka-
tutako erramukin ta ur bedeinkatuarekin
garbitzen ziran aurrena; urrena, kamixa zu-
riz-eta azpitik gafiera apaiñ-apaiñ jazten

ziran; gero gañean, habitua zuanak, habitua, eta etzuanak, zuan onena.

Orain berriz, illa dagoan maindiri ura bera, garbia bada, zikiña bada, bi aldeetara bota, ta oso-osorik kajan sartzen asi dira. Orain ala asi dira, errezkerira. Ez nazatela ni beñepiñ ola sartu!

—“Ni apaiñ-garbia izana naiz ta ni ondo jantzi bear nazute” —esaten zigun gure amak.

Ta galtzerdiak eta botak eta soñekoak eta danak, zituan onenak, oi gañean eukitzen zituan, iltzen zanean jazteko.

Ta egun guztian mixiyo bat bezela konseju onak ematen aritzen zitzaigun, umeak ondo azitzeko ta ola. Bañan mixiyo bat bezelaxe!

Inguruko jendea ere joaten zitzayon, da zeukan konformidadearekin, danak arrituta eukitzen zituan.

Bezperan ere jendeari esaten aritu zitzayon, nola sentitu zuan lendandik gaitza, ta mundu ontatik bazijoala, bere denboran zenbat gari-garbitze egin zituan, da bere bizimodua zer izana zan, da orrela. Ezaguera-ren paltik etzuan arek izan, ez.

Guri gutxina aritzen zitzaigun; tristetu

egiten giñan, da tristura ez emateagatik. Ta ni kanpoan nintzan, da neri gutxina esaten zidan.

Ta ola, ezaguera onarekin, Agorreko Santa Kruz egunean il zan.

Gure aita oso triste gelditu zan. Txirritaren bertsoa ere bada: “Pello, zertako zaudede — triste eta umil?...” (27).

Ta gero, norabait ere kanpora joanda, Txirrita edo beste bi bertsoaren aurrean, bertso au bota zuan gure aitak:

Gazterik egin gendun
alkarrekin junta,
ogei urte baño len
giñan ezkondata; (28)
orain bakarrik nago
Jainkuak kenduta,
ai, zeruan balego
emazte dipunta! (29)

(27) Ikusi: *Auspoa* 18-19, 111-gn. orrialdean.

(28) “Día veinte y cuatro de Julio de mil ochocientos sesenta, habiendose publicado en la Iglesia Parroquial de Asteasu y en esta mi Parroquia las tres proclamas, que dispone el Santo Concilio de Trento, de las que no resultó impedimento; enterado del consentimiento gradual de los interesados de los contrayentes, y de que habiendo sido aprobados en doctrina cristiana, recibieron los santos sacramentos de penitencia y comunión, yo el infrascrito

Vicario de la Parroquial de San Millan de esta villa de Cizurquil, asisti al Matrimonio que por palabras de presente y como lo manda la Santa Madre Iglesia contrageron Pedro Jose de Elicegui soltero natural y residente de Asteasu, hijo legítimo de José Santiago natural de Larraul y residente en esta y de Josefa Ramona de Maíz natural de Soravilla, ya difunta, y Joaquina Antonia de Bengoechea también soltera natural y residente de esta, hija legítima de José Antonio y de Josefa Ignacia de Lasa naturales y residentes de esta. Fueron testigos Jose Lorenzo de Zabala y Jose Ignacio de Tegeria naturales y residentes de esta y otros varios. En fe de ello firme. Dn. Ramon Buenaventura de Atorrastagasti." (Zizurkil-ko eliz-liburuetatik artua.)

(29) Pelloren emaztea, Joakina Antonia Bengoechea Lasa, Zizurkillen jayo zan, 1840-ngo Apirillaren 24-an, goizeko lauretan, Galardi baserrian.

Ta 1897-ngo Mayatzaren 4-an il zan, Astiasuko Goiko-errotan, goizeko iru t'erdietan, elizako liburuak dionez "*tuberculosis pulmonar*" gaitzarekin. (Ikusi Zizurkilko ta Astiasuko eliz-liburuak.)

ITZETIK ORTZERA

Bertsolaririk geyenak baditue olakoak, eta gure aitak ere bai.

Don Braulio Arozena, Tolosako erretore izan baño len, Astiasukoa izan zan, da ala galdetu zion gure aitari txarteletara joan zitzayon batean:

—Pello, zer nai dezu galdetzia?

—Txartela eman da azkar bialtzia!

Ta azkarrena orduan bialdu omen zuan.

* * *

Beste batean, alkarrekin topo eginda, onela esan zion Don Brauliok, bizkarrean joaz:

—Pello, urtiak bizkarrian?

—Kargamentu txarra, jauna; naita're ezin utzi baztarrian.

* * *

Beste egun batean, txarteletara joan da onela galdetu zion apaizak:

—Zer gauza da fedia?

—Sinistia ikusi gabia.

* * *

Bolara batean Astiasuko medikuak bere kargua ondo kunplitzen etzuala, ta apaizak kontra zituan.

Errikoak ere, batzuk apaizen alde ta besteak medikuaren alde zeuden.

Ta azkenean bototara etorri zan auzi ori.

Ala, gure aita etxeko ate-ondoan zegoan, da apaiza etorri ta ala esan zion:

—Pello, oik lanak! oik lanak!

Ta gure aitak:

—Berori dalako danak!

* * *

Egun batean Tolosatik Billabonara trenean billeterik gabe zetorren.

Interbentoreak etorri ta ola esan zion:

—Billete!

Ta gure aitak:

—Galdu egin zitzayote!

Ta gero izen-apelliduak esateko interbentoreak, ta gure aitak:

—Pedro Elizegi,

gaur ez netxabillek errezegi!

Urrena nun bizi ote zan galdetu zion da:

—Molino Konporta,

zuek ari zerate baña, neri gutxi inporta!

Interbentoreak ezer entenditzen ez, ta zer zion galdezka; jende dana berriz parrez. Salsa orrekin Billabonaraño allegatu ziran, da an eztakit barkatu edo zer egin zioten.

SANTA AGEDA BEZPERAN

Errezil-dik eta, Aya-tik eta, askotan deitzen zuten gure aita Santa Ageda bezperan koplari ibiltzeko.

Bost durokoa aginduta eramaten zuten. Astiasun etzioten jornalik agintzen, da errian ez nuan beñere orrela ikusi.

Aopetik ala salatzen omen zioten:

—Etxe ontako nagusia, Ameriketan izana da; etxekoandreak izen au du; neskatxak nobioa alakoa du;...

Ta gure aitak bakoitzari bertso edo koplana bana kantatu bear. Zenbat lagun etxean, ainbeste hota bear. Aurrena nagusia koplatu bear zan, urrena etxekoandrea, gero seme-alabak. Gogoan det neskatxa bati zer kantatu zion:

Egunez ere ederra zera,
gaubian herriz apaiña,
beste guztiak utzi litezke
zu neretzako baziña.

Ala esaten zigun:

—Lorentxa izeneko pranko bazion mendi
oyetan. Laantxa esaten zietenan.

Batek ogi osoa ematen zien, besteak lu-
kainka, urrengoak gazta, edo urdai-azpikoa,
edo dirua,... Al zuanak al zuana. Arraultza-
kin xesto aundi bat betetzen zuten.

Gero ayek danak ostatura eraman, ma-
niatu-azi, ta banketia izaten zuten Santa
Ageda egunean.

Kopla bat ola botia zuan:

Sei lukainka ta zazpi urdai puska,
gañera berriz zezifia,
alkate jaunak agindu eta
Kaxildak egin kuzifia.

Mendiko baserrietan, kalean baño geya-
go biltzen zuten, da azken baserrietaraño
joaten ziran. Ordubeteko bidea bazan ere,
ara joan bear izaten omen zuten. Ta Erre-
zil-ko eta Aya-ko partean, izugarri baserri
bakanak daude, Alzola, Erdoizta ta Beama
alderdi ortan. Basamortuan da tokirik tris-
teenean bizi dira.

Basarri jayo zan etxea ere or nunbait da-
go; Granada-erreka deritzayo. Gure anayak
etxe artan gaua bein egin zuan, da goizean

jeiki ta etxekoak atari ondoko estratan markurtuta arkitu omen zituan, alkarri ola esanaz:

—Ara, ara: emen anka-arrastoa zeok... Zein pasa ote dek? Astoa! Bai, bai! Baita gizonezkoa ere! Oña aundi xamarra uan gañera... Ene, bart persona pasa dek emendik!

Beraz, gau guztia ibiltzen pasa bear. Lagunak sasoiko mutil gazteak ziran, bañan gure aita gizajoa ler eginda petxutik izugarri nekatzen zan. Etzan txorakeria. Urte batean oso aspertuta etorri zan.

—Ni ez naukate berriz ola ibillirik —esan zuan, da etzan geyago joan.

GURE AIZPA DOLORES (1881 — 1901)

Gure aizpa Dolores ogei urterekin il zan.
Ama Birjiña Doloretako egunekoa zan.

Uraxe genduan neskatxa ederra ta bikaña,
ez lan gutxi egiten zualako bañan.

Orduan etxean bera emakume bakarra zegoan,
da izotzakin ta edozein egualdi gaiztoekin ere,
errekara joan da lixiba jotzen aritzen zan.
Zaku galantakin astoa kargatzen ere indarra arek zuan.

Mezetara goizero joan bearra izaten zuan.
Don Tomas ura, berriz, urte guzian erremeyorik gabe meza illunpetan eman bear izaten zuan apaiza zan,
da bolara artan zakur amorratuen soñu aundiak ziran,
da gure aizpa ori asto gañean joan da asto gañean etortzen zan.

Ta kantak ere bai, kantak ikasiko zituan eztatit nundik ere.
Irurogei ta zazpi bertso-ko Jesukristoren Pasioko liburu txiki bat

bazan (30), ta itzik erratu gabe danak kantatzen zituan arek.

Gogoan eukitzen det:

Errespuesta ondo emanda
Jesus alare utsegin,
soldadu batek jota bota zun,
—mendean ez da atsegin—...

Bertso oyek danak gure aitak ere bazekizkin. Ta Don Brauliok, Ostegun Santu gaubean, urtero biltzen zuan ayuntamentua erretore-etxean. Gure aita ere eramaten zuan. Ta an gure aitari bertso oiek danak kanta-azten zizkan. Ta ala esaten omen zuan danaren aurrean:

—Alperrik dek gu kulpitura igotzea; Jesukristoren Pasioa onek ederkiena kontatzen dik.

Errota-arria pikatzen ari zala ere kantatzen zituan arek. Ta gure aizpa ori ere noiz-nai aritzen zan bertso oyek kantari. Boza ere aparta zuan.

Nik, seme zarrena izanda, elizan sartu nintzanean ere, etxera abitzean:

—Aizan, ator! —deitu zidan atzetik.

(30) 65 bertso dira, ta Alzo-ko Imaz-ek jarri zituan.

Joan nintzayon, da:

—Mikela, umeak ondo azi itzan, umeak Jaungoikoaren bildurrean azi itzan.

Ejenpluak ematen neri ura, artean emeretzi urteko neskatxa zalarik, ogei etzitian da! Dana alakoa zan ura.

Beste neskatxa bat, Sagastume-koa, bere laguna, ikaragarri dantzari ederra, moja joana zan. Beste bat, berriz, Sagastikoa, Reparadoras-etara joan zan Zarautza, muturra tapatutako oitara, ta ura ere dan-dana gelditu gabe ibiltzen zan neskatxa zan. Ta biak ere an etsi.

Komentuetara joanda ere, oyek azkarrena etsitzen dutela uste det, beti eskuak muturraren aurrean ola jarrita dabiltzanak baño obeto.

Gure aizpa, berriz, ayen inbiritan gelditu zan. Beti orixe zuan gogoan, da aita Ameriketatik etorri zanean, guk esan genion:

—Ori moja joango da beñepeñ.

Ta aitak esan zion:

—Jaungoikoa serbitzen eztiñat galeraziko, bañan begien bistatik betiko izkutatzea ez niken naiko.

Etzeukan beste emakumerik ere orduan

etxean: ama il, gu ezkondu, ta semea ere ezkondu ta zazpi illabete baño len andrea illa.

Ta alaxe, udara zan ta gure aizpa ori izar-ditu ta errotapean sartu zan freskatzeko. Ar-tatik eztul txarra jarri zitzayon, da etzitza-yon joaten.

Apaizak kejatu zitzazkan aitari:

—Pello, guk pasiatzetik etxera ta zure alaba ori aurrean; aguro joan nai zuan ta eztulak etzion uzten. Zure alaba gaizki da-go; ogei urte ditu ta orren eztulak ikara-tzen gaitu.

Aitak esan zion medikuagana joan bear zuala, ta arek:

—Bai, eztulagatik medikuagana joango gera.

Bañan aitak artu ta Tolosara eraman zu-an, Arkaute-gana. Arek esan zion, katarro zarra biriketan eta odol bildua biotzaren ga-ñean zeuzkala, bi gaitz zeuzkala neskatxak, eta esperantzik etzion eman.

Gero, Oyartzun-en bazegoala mediku on bat, eta arengana bialdu zuan, gure anai Mi-gel Antonekin.

Arek ala esan omen zuan:

—Gona zar bat adabatuko litzake, bañan au ez, neskatxa au ez.

Eta ala etorri ziran.

Urrena, herriz, Lazkao-n bazegoala barbero-ren bat, eta an ere izan zuan. Santa Marina bezpera zan. Anayak, astoaren gañean eraman zuan estazioraño, gero trenean, ta berriz ere astoan.

Bañan an ere desengañua:

—Ankak aunditzen astean, azkar ibilli neskatxa onekin —esan omen zion anayari.

Anaya negarrez asi omen zan, ta arrebak antzemango ziolako bildurrez, ez omen zan arrebagana bereala azaldu, puxka batean astoarekin ukulluan-edo egon zan.

Azaldu zanean, ordea, azkar konturatu zan arreba anayak begiak aundituta zeuzkala, bañan etzion ezer esan. Etzan tonta, ez.

Erremeyorik etzuala etsi zuan gizajoak. eta gogoratzen zitzayonean, batzuetan konforme ta besteetan triste jartzen zan.

Egun batean, anayak leyotik baratzara begira ta negarrez arkitu zuan. Ala galdetu zion:

—Zer den, Dolorex?

Ta arek:

—Ez diat ezer ere, bañan pentsatzen natxiok aurki lur orren azpira joan bearra nagoala emeretzi urterekin...

Ta iltzeko aurrean, olako lekutan bost xentimo bazuala zor, ta alako lekutan bazuala alpreta pare bat ekarri ta irifia emana, ta testamentua egin zuan ederki arek. Oraingo neskatxak malizi geyago daukate, bai.

Il zan bezperan, danak jakin nai zituan nunbait eta anayari olaxe galdetu zion:

—Aizak, Miel Anton: iltzera natxiak, eta Lazkao-koak zer esan zian esan bear didak.

—Zer esan zidanen? Igana etorri nai ezik egon nintzan ordun.

—Antzeman nikan nik, bai, naiko negar eginda nere aurrera etorri intzala.

Ta alaxe, danak esan zizkan.

Urrena, berriz, aitari esan zion:

—Aita, oraintxen begien bistatik betiko izkutatzera nua.

Arrezkero, beti pena aundia eukitzen zuan gure aitak.

Ala bear nunbait eta, gizon bat, Izkurbaneko Joxe Iñaxio, etorri zan.

—Ikusi bear degu ba —esan zuan.

Sartu ta:

—Ni ezagutzen al nazu, Dolores?

Ta arek:

—Jesus! Ezagutuko ez det ba?

Ari ura esan, da ola jira omen zan, da akabo, geyago itzik egin gabe, artan gelditu zan (31).

(31) 1901-ngo Agorraren 16-gn. eguna, ta arratsaldeko bostak ziran.

JUAN JOSE UGARTE

Juan Jose Ugarte Zizurkilko bertsolari bat
zan. Oso ona zala esaten dute.

Gure aita arekin joan zan bein batean
Laurkiñera bertso kantatzera.

Egun batean, kantuan ari zirala, bertso au
bota zion gure aitak:

Juan Jose Ugarteko
gizon aditua,
nik ez dizut galdu nai
dezun kreditua,
gauza onak beti badik
bere meritua,
ni geyago izana
ezin sufritua.

“ORAINTXEN AZKAR”

Ainbeste bider aritzen ziran, da nunbait ere bertsoan ari ziran egun batean Txirrita ta beste bat, mutilzarrak, eta Olegario ta gurea, alargunak.

Norbaitek bertsoa aurretik botia izango zuan, da gureak bertso au bota zuan:

Oraintxen azkar esango ditut
zuriak eta neriak,
geren esposak kendu zizkigun
aundiagoko Jabiak,
nik eztakit zer pentsatzen duen
beste mutil zar pariak,
lau bertsolari ementxe gaude
laurok andrerik gabiak.

“SEI BASO ATERA TA”

Garai artan Astiasun sagardotegi asko zan;
plazan bi ziran.

Bein batean, gure aita sagardotegira joan-
da, an beste lagunen batzuk ere eukiko zi-
tuan, edaten gogotik ariko ziranak, eta airi
bertso au bota zien:

Sei baso atera ta
sei tragotan ustu,
beste sei erateko
iñor biar eztu,
eran korriente bafio
pagatzia aztu,
ola tabernaria
nola aberastu? (32)

(32) Eibar-ko Juan San Martin-ek:

Sei baso atera eta
sei tragan ustu,
beste sei erateko
iñor biar eztu,
erango luke bafia
pagatzia aztu,
olan tabernaria
ezin aberastu.

PATXI HERRERUA

Patxi Herrerua Aya-koa zan. Gizajo aundi bat zan, da mozkor xamarra ere bai, ta ordun ere ala omen zegoan.

Ta bertsoa botatzeko esan omen zion gurre aitari, ta auxe bota zion:

Zelebria zerade
Patxi Herrerua,
ardua erateko
badezu gogua,
orrek ematen dizu
naiko endrerua,
jeniyo orri utzi
ezpazera erua.

MIKELETEAK

Egun batean Ayara iriñak eramatera joan zan, eta bueltan gurdian lasai-lasai jarrita zetorren.

Gaua zan ta gure aitak argirik ez.

Ta alako batean, mikeleteak "Alto!" ots egin zioten.

Ta gure aita ezagutu zutenean, ala esan zioten:

—Pello gurdin?

—Lau zakun erdin!

—Nun dek argiya?

—Ara or illargiya!

Ta eztakit ordukoa zan edo gerokoa zan, bañan ordukoa izango zan. Nunbait eskatu zioten multa, bañan bertsoa botatzeko esan omen zion batek, orrekin barkatuko zio-tela.

Bayetz ba, botako zuala, gure aitak, eta ola bota zuan:

Biria luzia ta
ankik ezin jaso,
nere buru zuri (y) au
zoratu dek oso,
batere uste gabe
artu naube preso,
agur, gizon prestuak,
eskerrikan asko.

Ta olaxe, barkatu egin omen zioten.

GAIXORIK

Azkenetako alako dar-dar-dar bat jarri zitzayon; eskuak beti dar-dar, ezin gelditurik.

Maldezioa zuala esaten zuan.

Bazan Larraul-en Arpide esaten zioten gizon bat. Ezagutu nuan nik ura. Gizon bikaña zan. Españian zan abarkadunik aberatsena juzkatzen zuten. Buruan sonbreruarekin ibiltzen zan.

Larraul-ko alkatea izan zan, da antzara-jokua arek jarri zuan ango festetan, San Bartolome bigarren batean. Nik sei bat urte nuan ordun, da amarekin joan nintzan ikustera.

Antzarak plazan buruz bera ta ankaz gorra jartzen zituen sokatik zintzilika. Zaldi gañean egiñal guzian zijoazela, eldu ta lepoa burrundana kendu bear zioten. Esku batekin abereari eutsi ta bestearekin antzara-ri eltzen zioten.

Bañan "Zomorro" izengoitia zuan mutilzar batek, gure aitaren lengusu propioak, bi

eskukin eldu zion, da zaldia iges eginda an gelditu zan antzaratik zintzilika. Aik parrak egin zituan jendeak!

Oyartzun-en beste bein ikusi nuan antzara-jokua. Emen ariñago zijoazen zaldiak, Larraul-ko estrata bazterrean ezin baitzuten abiada aundirik artu.

Arpidek bi seme ta alaba omen zituan. Alaba neska ederra ta galanta zan. Egun batean Donostira etorri zan neskamearekin. Alabak beste zeozer izango zuan, da neskamea, berriz, kapoyak saltzera. Ta biak batera plazan zeudela, gizaseme bat etorri ta kapoyak erosi zituan. Gero ala esan zion alabari:

—Egin degu kapoyen tratua, ta orain zurea egin bear degu, neskatxa.

Ala, ezkontzeko konformatu ziran, bañan Arpidek etzuan nai. Depositatu omen zuan alaba edadea izan artean, bañan gero ere arekin ezkondu zan.

Arpide orren emazteak zazpi baserri ta lakari bat urre izan omen zuan ezkontzeko dotea. Bañan senarrak, erremeyo gabe, beti auzitan ibilli bearra izaten zuan, da danak galdu-azi zizkan. Aurretik dana preparatu, ta, uskeri bat balitz bezela, papera firma-

tu-azi zion, Larraultik kanpora zijoazela Larrañaga baserriaren azpiko aldean.

Arpide gaiztoa zan. Federik bazuan ere eztakit. Apaiz ta relijioso guziai "Jainkoaren zerriak" deitzen zien.

Ta bazan beste gizon bat Atxaga esaten ziotena. Pobrea omen zan. Atxaga orren aita, arto-puska bat beretzat ganaduaren buruetan artu, ta janari arekin ibiltzen zan itzaintzan.

Ta Atxaga orren semeak bide gaiztoz azienda dana jan omen zion Arpideri. Ala esaten zan. "Olako garaitarako oinbeste milla duro" esan omen zion Arpidek, eta bai joan ere; bañan atea eta leyoak, danak itxi zizkan Atxagak, sartu etzedin. Arpidek leyoren bat billatuta, andik paperak sartu ta dana egin zion, bañan ala ere azienda guzi-guzia bereganatu zuan Atxagak. Guk azienda ori dana Atxagarena ezagutu genduan, bañan Arpiderena omen zan denbora batean.

Neronek ezagutu nuan Arpide ori Konportako andreari, Xalbadorrari, pezta baten eske egiten. Lenago, aberatsa zalarik, ongi-ettorriak eta sekulako omenajiak egiten zizkaten Konportan, bañan gero, pobretu zanean da pezta-eske asi zanean, atea ixten zizkaten. Au mundua!

Gero Larraultik alde egin zuan eztakit nora.

Atxagaren aitari, arta-puska ganaduen bu-ruetan ibiltzen zuanari, alako dar-dar-dar bat jarri zitzayon, eskuak beti dar-dar ezin gel-diturik, eta gure aita alakoa zan, da ala esan zuan egun batean:

—Au ere ari dek ba dana beretzat eta da-na beretzat...

Atxagak aditu zion ordea, ta izugarri asa-rretuta onela esan zion:

—A, Pello, akordatuko aiz! Ikusiko dek, ikusiko dek!

Ta gero, denborarekin, gure aitari, Atxa-gak izan zuan dar-dar ura bera jarri zitzayon.

Gogoratu zitzayon, da askotan ala esaten zuan:

—Nik Atxagari ura esan nion, da aren maldeziyoa izango det.

Ta dar-dar orrekin bastante denboran egon zan, urtebete pasia bai, geyago ez ba-da ere.

Ura etzan ola oitua, ta ezifnean jarri zanean, bere burua berak tristetu zuan, da orrela geyago gaizkitu zan.

Lenago, noranai ibiltzen zala, animosua
zan, bañan gauza etzala jarri zanean, ani-
mua galdu zuan.

Bañan exerita gisa ortan zegoala ere,
etzuan bertotarako etorriaren paltik.

JENDEAREN AURREKO AZKEN BERTSOA

Astiasu-ko eliza berritu zuten, da ura ber-
rриз iriki zanean festa aundia egin zan.

Gure aita, ordurako xar-xarra zegoan, da
bere ofiez bai, bañan bestek besotik lagun
egifiez joan zan elizara.

Bertsotan asko aritu zan arratsaldean, eli-
zaren kontu guziak kantatu zituan; txalo
pranko ere jo zioten.

Bañan gero, eliz-atarian, gazte oiek —ain-
beste gazte estudiante oitako zan kantatze-
ra etorria— atzeneko bertso bat botatzeko
eskatu zioten.

Ta gure aitak bertso au kantatu zien:

Au esango dizuet
azken-azkenian,
zer egin bear dezuen
iltzen naizenian:
errosayo bat esan
nere izenian,
zerura joan dedin
Pello zuzenian.

Bere denboran ainbeste errosayo erreza-
tua zan bidean iriñakin zijoala, ta errosa-
yoa nai zuan iltzen zanerako ere.

Geroztik etxean kantatu zuan; bañan, nik
gogoan detala, kanpoan etzan izan, eta jen-
dearen aurrean atzeneko bertsoa, ori kanta-
tuko zuan.

* * *

*Oyartzun-go Lexoti-k, gaurko Lexoti ber-
tsolarien aitonak, Pelloren bertsoa bestek
kantatua aditu zuanean, beste bertso onekin
erantzun zion:*

*Auxen eskatu digu
ezagun danari:
Errosariyotxo bat
errezatu neri...
Nik kunplituko diyot
pozik gogu ori,
zeruan gerta dedin
Pello Errotari (33).*

(33) Ikusi: D. Manuel de Lecuona: "La Poesía Popular Vasca", Quinto Congreso de Estudios Vascos, Vergara 1930.

Mikelak etzekien Lexoti-ren bertsoa; argatik, be-
rak esana ez dalako, beste letraz jarri degu.

Lekuona jaunak onen aurrean Pelloren bertsoa da-
kar, eta Mikelak esan zuan bezelaxe ain zuzen ere.

Bertso au oso ezaguna da Euskalerrian, bafian gu-
ziz aldatuta jaso izan det zenbait tokitan:

Jose Antonio Loinaz-Otaño apaiz jaunak orain 30
bat urte Asteasu-n jaso zuan bezela:

Au ere esan bear dizutet — azken azkenian,
oartu zaitezteela — iltzen naizenian:

“Pater Noster” bana errezatu — nere izenian,
zeruan sartu nadin — zuzen zuzenian.

Tolosa-ko Estanis Urruzola-ren eskuz-idatzietan:

Gauz bat esan biar det — aitzen aitzenian,
zer egin biar dezuten — ni iltzen naizenian:
errosayua erreza — nere izenian,
zeruan sartu nadin — zuzen zuzenian.

Basarrik: “La Voz de España”, 3-11-1946:

Orra nere bertsoa — azken azkenean,
zer egin beazuten — iltzen naizenean:
Aita Gure bat esan — nere izenean,
zerura dedin Pello — zuzen zuzenean.

ERNIYORA ZIJOAZENAI

Plazan kantatutako azkeneko bertsoa orixe izan zan, bañan, nik gogoan dedana, geroztik ere hota zuan beste bertso bat gure etxeko atarian.

Erniyoko erromeria zan, da jendea bidea betean zijoan. Usurbiltik eta, Oyartzundik eta, oso urrutitik etortzen zan garai artan jendea, San Juan Txiki bezpera gaba oñez bidean pasata.

Errotak, onra izango badu, soñua bear du, ta gure aitak bi trankakin ibilli-azten zuan egun ortan. Urte artan ere ala zuan.

Ni nere umeakin errotara joana nintzan. Gure aita mandioko atearen kontra zutik zegoan jendeari begira.

Ta jendea, erromerira bezela, soñu-joaz eta deadarka, bulla ederrarekin zijoan. Askok ikusi ta "Euuup! Pello, zer modu? Ariyo, Pello Errota!" ta ola otsegiten zioten.

Bañan batzuek ola esan zioten:

—Urrutikoak bagoaz gurutzera, ta bertakoak ez? Emengo jendeak federik ba al du?

Ni aitarekin nengoan, da ola esan nuan nere artean:

—Gure aitak bertsoa botako ote du?

Ta bota zien ba. Banekian nik bertso ura oso-osorik, bañan orain asiera ezin gogoratu zait:

.....
.....
nere esplikaziyua
dizutet emango,
beti izan izandu naiz
fediaren bando,
Pello Errota Erniyora
geyo ez da juango.

Nik ori aditu, alegia gure aita Erniyora etzala geyago joango, ta a zer negarrak egin nituan!

Ta aitak, neri begira jarri ta ala esan zidan:

—Zeri negar egiten dion?

—Berori Erniyora geyo juango ez dalako.

—I ere geldituko aiz joan ezifik, bai.

Ez nintzan ordea bereala gelditu! Larogei

ta bi urterekin igo nintzan ni Erniyora. Bidean aurrera joanda, besteak etorri bitartean errezatzen gelditzen nintzan.

Ta Erniyon alako lata zar bat zegoan; ura korreua omen zan, alegia nai zuanak izena eskribitu ta an txartela sartzeko. Nik ere ala egin nuan: "*Micaela Elicegui, 82 años y pico...*" eskribitu ta an bota nuan. Gurutzearen atzean ere eskribitu nuan.

Erniyotik jetxita, Iturriotz-en meriendatu genduan, da gero Astiasura. Ta urrengo goizean, sei t'erditako meza entzun, da Donostira etorri nintzan tratuarekin.

Bai, airoso joan nintzan ni Erniyora. Bafian orain nun gera? A, Jaungoikoa!

Gure aitak, herriz, zar-planta, artean irurogei ta amazazpi bat urte besterik etzuala, artu zuan.

ERIoTZA

Esan bezela, urte beteren bat egingo zuan gure aitak gaxorik.

Prai Daniel Baertel, Astiasun misiyoak eman zituan praillea, ere etorri zitzayon arratsalde batean bisitaz. Konpesatu ere arekin egin zan.

Makiña bat kontu aitatu zuten, bere bizitza nolakoa izan zan ta ola.

Prai Danielek ala esan zion:

—Bai, mundu ontan ogia batzuek batera jan bear izaten dute ta besteak bestera; bizimodua batzuek batera izaten dute ta besteak bestera; ta zuk ere zerea izan dezu.

Ala, Ama Birjiña Kandelarikoaren eguna etorri zan.

Ura, zebillen toki guzian, edo bertso kantari edo txapela eskuan zuala erreztatzen ibiltzen zan. Makiña bat bider esan izan dute Ayarrak, Pello Errotak, karrua ta idi bakarrekin zijoala, esku batean akullua ta bestean txapela artuta, errosayoa esaten joa-

ten zala. Errota-arria pikatzen ari zala ere, ola aritzen zan. Ta gauza etzala gelditu zanean, geyago errezatzen zuan.

Beti Ama Birjiñari eskatzen ta, atzeneko, Ama Birjiña Kandelariokoak eraman zuan.

Ni bezperan ere tratuarekin joana nintzan, ta ez nuan uste gaizkiago egongo zanik.

Goiz aldera joan nintzayon, ta ala galdetu nion:

—Zer moduz dago, aita?

—Itza moteltzen ari zait eta burua ere lotzen.

—Bai, mingaña ta burua geyena nekatuak dauzka berorrek bere denboran, eta aiek aurrena aulduko zaizka.

—Bai, alaxen den, bai.

Ta gero andikan tratuarekin Tolosara joan nintzan.

Eta bueltakoan nere lengusu Zizurkilko Juanakin ta beste lengusu batzuekin topo egin nuan. Ta onela galdetu nien:

—Nun izan zerate?

—Zure etxean bisitan izan gera.

—Gure etxean bisitan? Zer ba?

—Zure aitari elizakoak eman dizkatela abisatu digute ta bisitan izan gera.

Aguro joan nintzan ni etxera!... Olakorik izango zanik ezta pentsatu ere!

Ta allegatu nintzanerako, ezagutu egiten niñun, bañan itzik etzuan egiten.

Miñik zuanik ezin esan zuan gixaxoak, bañan antziya maiz egiten zuan.

Orrela egun guzia pasa zuan. Don Lorenzo erretorea an zuan iltzen laguntzeko.

Ta gabean goiz aldera il zan (34).

(34) Alaba Mikelak Ama Birjiña Kandelarioko egunean (Otsaillaren 2-an) il zala esaten du; Asteasuko elizako paperak, berriz, Otsaillaren 3-an, 1919-an zardadez il zala dio. Bañan ez dago emen askatu eziñeko korapillorik. Goizeko ordu bietan il zala dio elizako paperak; ain zuzen, gau artan etzan iñor ere etxe artan ojera joango; ta, esate baterako, Kandelario eguna pasa gabea zan ayentzat.

Elizako paperak onela dio: “En la villa de Asteasu, provincia de Guipúzcoa, diócesis de Vitoria, a tres de Febrero de mil novecientos diez y nueve, yo el infrascrito cura ecónomo de la Iglesia parroquial de San Pedro Apóstol de esta villa mandé dar sepultura eclesiástica al cadáver de D. Pedro Elice-gui y Maiz, hijo legítimo de D. Jose Santiago y de D.ª Josefa Ramona, natural de esta villa, de setenta y ocho años de edad. Falleció según certificación facultativa, a las dos de la mañana del día de hoy, en la casa denominada Goico-erota de esta parroquia a consecuencia de debilidad senil. En el acto del fallecimiento se hallaba viudo de doña Joaquina Bengoechea, natural que fué de Cizúrquil, pro-

vincia de Guipúzcoa. No otorgó testamento. Recibió los santos Sacramentos de Penitencia, Viático y Extrema Unción administrados por el cura ecónomo. Se le hizo el oficio de sepultura y ha sido inhumado en el cementerio de esta villa en presencia de los testigos D. Agapito Zubeldia y D. Roque Machain, de esta vecindad. En fe de lo cual lo firmo, fecha ut supra. Lorenzo Azpiazu." (Libro de finados V, folio 219, v.).

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. *R. Artola*: SAGARDOAREN GRAZIYA ta beste bertso asko (*Aitua*).
2. *M. Soroa*: GABON, AU OSTATUBAI, ANTON KAIKU.
3. *F. Apalategui, S.I.*: EUSKAL MUTILLAK ARMETAN, I.
4. *Pepe Artola*: USTEZ LAGUN DETAN ta beste bertso asko.
5. *P.M. Urruzuno*: EUSKALERRITIK ZERURA ta beste bertso asko.
6. *Toribio Alzaga*: RAMUNTXXO.
7. *Ramos Azkarate*: GALTZAUNDI ta beste bertso asko.
8. *Antero Apaolaza*: PATXIKO TXERREN.
9. *Bitoriano Iraola*: OROITZAK ta beste ipui asko.
10. *Bertsolariak*: ERREGE EGUNEKO BERTSO SAYOA (1962).
11. *Piarres Larzabal*: BORDAXURI.
12. *Bilintx*: BERTSO TA LAN GUZIAK.
13. *Mariano Izeta*: DIRUA GALGARRI.
14. *Piarres Larzabal*: IRU ZIREN.
15. *Bertsolariak*: EZKONTZA GALDUTAKO BERTSOAK, I.
16. *Alfonso M.* Zabala*: GABON GAU BAT ta beste ipui asko.

17. *Antonio M.^o Labayen*: MALENTXO, ALARGUNI
- 18-19. *Antonio Zavala, S.I.*: TXIRRITA (Bizitza ta bat bateko bertsoak).
20. *Franzisko Goñi, S.I.*: LURDESKO GERTAE-RAK.
21. *Piarres Larzabal*: HERRIKO BOZAK edo NOR ALKATE.
22. *Bertsolariak*: BERTSOLARIEN TXAPELKETA (30-XII-1962).
23. AIZKOLARIAK ta beste ipui asko.
24. *Fermin Imaz*: BERTSO GUZIAK.
25. *A.P. Iturriaga*: JOLASAK.
26. *Alfonso M.^o Zabala, A. Larraitz, Juan Mir*: PERIYAREN ZALAPARTAK.—Melitona'ren bi senarrak.—Mendibe'tarren larriyak.—Utzi bearkol —Gizon bikañak.
27. *Bertsolariak*: AZPEITIKO PREMIYOAREN BERTSOAK.
28. *Bizenta A. Moguel*: IPUI ONAK.
29. *Toribio Alzaga*: BURRUNTZIYA.—Bernaiño'ren larriyak.—Txibiribiri.—San Tomas'eko feriya.
30. *Graziano Anduaga*: EGUNSENTIKO TXORIA ta beste bertso asko.
31. *M. Soroa*: BARATZAN.
32. *Mikaela Elicegui, Antonio Zavala, S.I.*: PELLO ERROTAREN BIZITZA, bere alabak kontatua.

1027916

JB-906

